

BİR EDVİYE RİSÂLESİ*

Yasemin YILDIZ**

Öz: Eski zamanlardan günümüze kadar tıp alanında çeşitli tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri de bitkilerle tedavi yöntemi olmuştur. 14. yüzyıldan itibaren bitkilerle tedaviyi konu alan pek çok eser yazılmıştır. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren tıp sahasında yazılmış eserlerin de Türkçenin bilim dili olmasına katkısı büyüktür. Eserlerin birçoğu farklı dillerde yazılmıştır. Bu eserlerden bazıları Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserler, dilimizi oldukça zenginleştirmiştir. İçerdiği bilgilerle de tıp alanına önemli katkı sağlamışlardır.

Bu risâle de tıp alanında yazılan eserlerden biridir. Eserde, çoğunluğu bitkisel ve madensel olan unsurlar, yer almaktadır. Bu unsurların birtakım hastalıkların tedavisinde kullanıldığı ifade edilmiştir. Eserde yer verilen değerli unsurların içerisinde bitkiler, yağlar, şuruplar, merhemler, doğada bulunan çeşitli maddeler vb. bulunmaktadır. Bütün bu unsurların hangi hastalıklara çare olduğu anlatılmakta ve bu devaların ne sıklıkla kullanılması gerektiği açıklanmaktadır. İlave olarak çeşitli maddelerin karışımlarından elde edilen terkiplere ve bu terkiplerin hangi ölçülerle oluşturulması gerektiğine yer verilmektedir. Elde edilen terkiplerin ne şekilde uygulanması gerektiği de bahsedilen konulardan biridir.

Anahtar kelimeler: Risâle, deva, bitki adları, tıp yazmaları, tıp tarihi.

A Treatise on Remedy

Abstract: Since the ancient times, various treatment methods have developed. One of these methods is herbal treatment. From the 14th century onwards, a great deal of works including herbal treatment were written. Especially manuscripts written in the field of medicine contributed greatly to making Turkish the scientific language since the 15th century. Most of the works are written in various languages. Those translated into Turkish, though, are enriched the language. Moreover, the knowledge they contained bears significant importance for the field of medicine.

This treatise is also one of the medical works, aiming at healing people with mostly herbal and mineral elements. Thus, valuable ingredients beneficial to human health are included. Among the ingredients included in the work are herbs, oils, syrups, ointments, various substances found in nature, etc. The book also explains which diseases all these elements cure and how often these remedies should be used. In addition, it describes the compositions obtained from the mixtures of various substances and the measurements needed for the compositions. Finally, the treatise discusses how the obtained compositions should be applied.

Keywords: Treatise, Remedy, Plant Names, Medical Manuscripts, History of Medicine.

---

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 18.06.2021 - 27.10.2021

** Öğr.Gör.Dr., Sakarya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Sakarya, Türkiye. yaseminyildiz.edu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3999-2142.

Giriş

Risâle kelimesi, Arapçadan dilimize girmiş olup üç farklı sözlük anlamına sahip bir kelimedir. İlk anlamı, mektuptur. İkinci anlamı, kısa yazılmış küçük kitap olarak bilinir. Son anlamı ise mecmûa, dergidir. Genel olarak ortaya konan eserler incelendiğinde, daha çok kısa yazılmış küçük kitap anlamının ağır bastığı görülür. Zira pek çok farklı konuda yazılmış risâlenin varlığı ortadadır. Bu açıdan kaleme alınan eserler, herhangi bir bilim dalına ait bir konuyu ele alarak o konuda bilgi vermeyi amaç edinir. Dinî alanda, tıp alanında, okçuluk alanında, gizli ilimler alanında, astronomi ve astroloji alanında, tarih alanında, giyim-kuşam ile ilgili, söz sanatları ile ilgili birçok risâle ortaya konmuştur. Ruhsal Hastalıklara Dair Bir Risâle: Sevdâ-yı Merâkiyye, Bir Eski Oğuz Türkçesi Metni: Risâle-i Bevâsîr, Bir Kürek Kemiği Falı Metni: Risâle-i 'İlm-i Ketf, Bir Okçuluk Risâlesi: Kavsnâme, Aşık Paşa'nın Tasavvuf Risâlesi, Kamer, Burçlar ve Menzillerle İlişkisi Hakkında İki Risâle gibi eserler, bu anlamdaki örneklerdendir.

Edviye kelimesi de dilimize Arapçadan girmiş bir kelimedir. Devalar yani ilaçlar manasındadır. Edviye kelimesiyle adlandırılan bu ilaçların daha çok halk hekimliği neticesinde oluşan ilaçlar olduğunu söyleyebiliriz. Edviye-i Müfredde, El-Câmi'li-Müfredâti'l-Edviye ve'l-Ağziye, Nizâmü'l-Edviye gibi eserler edviye eserlerinin önde gelen örneklerindedir. Türk dili tarihi içerisinde bu türden eser örneklerine sıkça rastlanmaktadır.

Gerek risâle açısından gerek de devalarla ilgili yazılan eserler açısından dilimiz oldukça zengindir. Kendi dilimizde yazılan eserlerin yanı sıra Arapça ve Farsça dillerinde ortaya konulan eserler de tercüme edilerek dilimize kazandırılmıştır. Tercüme edilen birçok eserin birden fazla tercümesiyle karşılaşılması, aynı zamanda bu türden eserlerin varlığına duyulan ihtiyacın da bir göstergesidir. Özellikle 13. yüzyıla kadar genellikle Arapça ve Farsça yazılan tıbbi eserler, sonraki dönemlerde Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkçeye tercüme edilen bu eserlerle birlikte Türk tıbbi önemli bir noktaya ulaşmıştır. “Türkçe tıp kitapları, özenti ve sanat endişesi güdülmeden, yalnız öğretmek ve faydalı olmak amacıyla, mümkün olduğu kadar sade bir dille yazılmıştır. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde telif ve tercüme eserlerin yazılması ağır aksak giderken, Beylikler döneminde, bilhassa Aydın, Candar, Germiyan, Menteşe ve Osmanoğulları'nda önem kazanmış ve pek çok eser Türkçeye kazandırılmıştır” (Bayat, 2010, s. 283).

Tıp ilmi ile Türklerin münasebetine bakıldığında bu alanda Türkler tarafından oldukça önemli işlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Tarihi bir sıralama içerisinde incelendiğinde özellikle 14. yüzyıldan itibaren bu alanda büyük bir gelişme gözlenmektedir. Bu yüzyıla gelene kadar da elbette tıp alanında birçok bilgi elde edilmiştir. Bu bilgilere de Dîvânü Lügâti't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi eserlerde geçen tıbbî terminoloji kaynak gösterilebilir. Beylikler dönemi itibariyle de “Anadolu Türk beylerinin her türlü ilmi faaliyeti destekleme, ilim

adamlarını himaye ve gerektiğinde taltif etmelerine bağlı olarak çok sayıda Türkçe tıp kitabı yazılmıştır. Batılı milletlerin henüz kendi tıp terminolojilerini oluşturamadığı bir dönemde Türk hekimleri kendi tıp terminolojilerini oluşturmuştur” (Bölükbaşı, 2004, ss. 415- 416).

14. yüzyıl itibariyle, dönemin hükümdarlarının Türkçeye verdikleri önem ve bu konuda ortaya koydukları Türkçeleştirme kanunları ile birlikte Türk dili daha da anlam kazanmıştır.

Türkçe eser yazma düşüncesi de artmış, başlangıçta halkın duasını alma gibi dini ve sosyal saiklerle (güdülerle) Arapça olarak yazılan kitapların yerini Türkçe olarak yazılan müfid (yararlı-faydalı) kitaplar almıştır. Yazdıkları eserlerle, yaşadıkları çağın bilim hayatına ışık tutan ve günümüz bilim hayatına zengin ve orijinal bilgiler kazandıran verimli bir Türkçe tıp dönemi yaratmışlardır. Bu dönemde yazılan Türkçe tıp kitapları, metodolojik yöntem ve içerikleri sayesinde kendi dönemlerinde muteber (saygın-güvenilir) birer başvuru eseri olarak kullanılmış; devamında gelen Osmanlı Türk tıbbında ise belirleyici ve yönlendirici işlev görmüş, Osmanlı tıbbının oluşumuna katkı sağlamışlardır (Güven, 2012, ss. 1-2).

Bütün bu bilgiler dâhilinde, kaleme alınan tıp eserlerinin birçoğunda bugün alternatif tıp/halk hekimliği gibi isimlerle de bilinen tedavi yöntemlerinin yer aldığı görülür. Bitkisel ve madensel unsurlar, çeşitli gıdalar ve yağlar, hayvanlar (bazı organları/uzuvları) ve hayvansal ürünler, taşlar vb. şeyler bu eserlerde bulunmaktadır. Çeşitli hastalıkları tedavi etmede kullanılan bu unsurların ne şekilde, ne miktarda, nasıl, ne kadar bir süre kullanılacakları ve hangi şekilde bu terkiplerin hazırlanması gerektiği bu metinler içerisinde anlatılmaktadır. Çalışmaya konu olan Risâle-i Edviye adlı eser de bu tıp eserlerine bir örnektir.

Eserin künye bilgileri ise şu şekildedir:

Eser Adı	: Risâle-i Edviye
Yer Numarası	: 06 Hk 3644/1
Yazar Adı	: -
Müstensih	: -
DVD No	: 1406
Ölçüleri	: 220x165-160x110 mm.
Telif Tarihi Hicri (Miladi)	: 0 (0)
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi)	: 0 (0)
Yaprak Sayısı	: 1b-9a
Satır Sayısı	: 13
Kütüphane	: Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon	: Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi

Yazı Türü	: Nesih
Kağıt Türü	: Koyu krem rengi cedit kağıt
Konu	: Tıp İlimleri
Dil	: Türkçe
Genel Notlar	: Sırtı dökülmüş vişne rengi meşin, üstü taba rengi desenli pandizot kaplı, şirazesı dağınık mukavva ciltlidir. Cetveller ve söz başları kırmızı. Eser çeşitli ilaçların iç ve dış etkileri ile ilgilidir.

Metin

[1b]

(1) emr ü fermân-ı ‘aliyyelerine imtişâlen eczâ şandüğında mevcüd olan (2) eczânüñ havâşş-ı dâhile ve hâricesi beyânındadır (3) *nişâdur rûhı* ziyâdesiyle keskin ve yakıcı olmak takribiyye dâhilden (4) isti‘mâl olunması memnû‘ olub yalnız hâricen isti‘mâl olunur (5) şöyle ki bir kimseye güneş harâretinden ve manğal ve kömür (6) te‘şîrinden baş ağrısı ve sersemlik ve dönmesi zuhûr êderse (7) der-‘akab ‘âdet üzere nişâdur rûhından koçladılıb (8) ve gül sirkesiyle karışdırub burun delüklerine ve şakaçlara tılâ

[2a]

(1) olunur yâhüd ayaklara mâye konması icâb êdüb hârdal (2) dahı bulunmaz ise mezkûr mâyenüñ icine miqdâr-ı vâfi nüşâdur rûhı (3) ilhâk olınarak hârdaldan ziyâde keskin mâye olur ve ba‘zı (4) kimselere çolundan yâhüd başka bir tarafdan yakı açılmaç murâd (5) olındukda rûh-ı mezkûrdan bâki açılacak tarafına bir dülbend (6) ile ziyâdece tılâ olındukda derhâl kabadub yara olur (7) ve pek ziyâde bayılmışlara ve ba‘zı ic hastalıklarından nâşi (8) ölmek derecesine gelen hastaların tabanlarına ve nabz yerlerine (9) ve bacaklarına tılâ olunmaç ile şifâ görildiği vardur keزالik (10) ba‘zı arka ve omuz ve bël ve diz ağrılarında ve riñ-i tayyâr ve niçriş (11) veca‘ında işbu nüşâdur rûhı yalnız olarak tılâ (12) olındığı var ise dahı ziyâde keskin ve yakıcı olmak mülâbesesiyle (13) ekşer yâ isti‘mâlinde hatâ olınarak fâ‘ide görilecek

[2b]

(1) yerde mażarrat irâş eyledigine mebnî etıbbâ-yı ‘aşr bir takım (2) yumuşadıcı yağlar ile karışdırarak isti‘mâl êderler ez-cümle (3) hatmı yağı ile ve bâdem yağıyla ve kaymak merhemiyile memzûcen tılâ (4) êderler şöyle ki bir direm bâdem yağı icine beş altı tamlâ rûhu‘l-nüşâdur (5) karışdırub sancu olan tarafa hafıfçe (6) hafıfçe tılâ olunur ‘ale‘l-huşuş göğüs ağrılarında ve zâtü‘l-cenb (7) marazında ziyâdesiyle nâfi‘dür *melîsâ rûhı* kalbe ferah getirüb (8) huşûşâ geçeleri uyku uyumayub râhatsız oldukları vakt (9) bir fincan çiçek şuyı icine beş on tamlâ melîsâ rûhı taktır (10) olınarak isti‘mâl olındukda luçmân rûhından ziyâde te‘şîr (11) êder ve ma‘deye kuvvet verüb ta‘âma iştiyhâyı da‘vet êder (12) mezkûr rûhdan şu ile karışdırub ağızda ğargara êtmek diş (13) ağrısına ve ağız harâretine nâfi‘dür işbu rûhdan bir dirhem

[3a]

(1) çiçek şuyı yigirmi dirhem luçmân rûhı yigirmi tamlâ ağaç kavunı (2) şuyı on dirhem aħz ve mezc olınarak menekşe şurubı ile dahı (3) lezzet verilüb aralıçda fincan fincan

isti'mâl olunmak yürek (4) oynamasına ve korkmağdan nâşi gelen bayılmağa ve â'zâ ditremesine (5) ve baş dönmesine ve ic şıkındılarında ziyâdesiyile fâ'idesi (6) müşâhede olunur ay başlarında ba'zî def'a bayılmak ve göz kararması (7) zuhûrunda işbu kordiyâl tertibinden isti'mâl olınsa der-'akâb def' (8) eylediği pek mücerredür (9) *luğmân rûhı* dedikleri bir şudur ki isti'mâli hem hâricen ve hem dahîlendür (10) isti'mâl hârcı nişâdur rûhı mişallü baygınlıklarda buruna koqlamak (11) ile menâfi' görülür kezalik ba'zî baş ağrılarında bir dülbend (12) luğmân rûhı ile ısladılıb başına tılâ olunur dahîlen ma'de (13) şıkındılarında hâlecân-ı kalb 'illetinde bir fincan şu icine beş tamladan

[3b]

(1) on tamlaya kadar taqtîr olunarak isti'mâl olunur ba'zî def'a (2) melîsâ şuyı ve çiçek şuyı ve frenk üzümü şurûbiyıla şerbet (3) â'mâl olunub icine yarım dirhem miqdârı luğmân rûhı taqtîr (4) olunmağıla bir a'lâ kordiyâl tanzîm olunur ki envâ' ic şıkındılarında (5) keşîrû'n-nef'idür ve hayz geldiği sûrette bir fincan şu yâhûd çiçek (6) şuyı icine dört beş tamlu luğmân rûhı tamladılıb isti'mâl (7) olunur ve bir kimsenün ħamilinden sonra rahminden kan akması kesilmez ise (8) işbu luğmân rûhından marîzenün kaşıkları tarafını bolca olarak (9) ısladılıb dahîlen dahı bir kahve kaşığı şeker icine beş on tamlu (10) dârcîn yağı tamladılıb i'tâ olunmak ile kan akması kesilür (11) *afyûn rûhı* bir kimseye kuşmak 'ârîz olub kesilmediği taqtîrde (12) yarım fincan çiçek şuyı yâhûd ağac kavunu şuyına dört katre (13) taqtîr olunub isti'mâl olınsa kuşmağı kat' eder kesilmediği hâlde

[4a]

(1) her altı sâ'atde bir def'a tekrâr olına ancarağ ziyâdesiyile rencide eder (2) ise yine minvâl-i mezkûr üzere isti'mâl olunur veca'-ı bañn ya'nî (3) karın ağrısı ve göbek burusu ve sancusu zuhûrında kezalik bir fincan (4) pâpâdyâ mañbûhına dört katre taqtîr olınsa veca'yı kat' eder (5) yâhûd bir fincan bâdem yağına altı katre tamladılsa yine nâfi'dür veca'-ı mefâşıl (6) ve 'ırku'n-nisâya ve riğ-i tayyâra vesâ'ir evcâ'-ı hâriciyyeden (7) bel ağrısı arka ağrısı yan ağrıları ayak ve diz ağrılarında hañmî yağiyıla (8) memzûcen tılâ olunur diş ağrılarında da nâfi'dür *karanfîl yağı* râziyâne yağı (9) hâşşası gibidür ancak ma'deye kuvvet verüb kızdırdığı cihetle (10) hañm-ı mirâr olub iştihâyı küşâd eder ve nezle ve zükâmıdan (11) zuhûr eder baş ağrılarında şakağlara tılâ olınsa nâfi'dür miqdâr (12) isti'mâli kahve yâhûd münâsib şeker ile iki ve üç kañredür (13) *darcîn yağı* menâfi' ve hâşşası ve isti'mâli karanfîl yağına müşâbihdür

[4b]

(1) bir kimseye bayılmak zuhûrında darcîn yağından koqlanmak ve bir fincan ağac (2) kavunu şuyı icine beş tamlu taqtîr ile isti'mâl olunmak (3) nâfi'dür kezalik hayz kanı kesilmeyen ħatunlara dahı luğmân (4) rûhı maddesinde tañrîr olındığı üzere i'tâ olunmak pek memdûhdur (5) *anışûn yağı* bir kimseye birden bire ma'de ağrısı ve şancusu soğukdan (6) nâşi zuhûr eder ise bir fincan kahve yâhûd pâpâdyâ ve acı (7) mañbûh ve şeker ve emşâline beş nihâyet altı tamlu taqtîr olunub (8) isti'mâl olunmak veca'-ı ma'de ve noğşanı hañm mişallü 'avâr-zâtda (9) pek memdûhdur *türunc yağı* ağrılarında ve bulantı ve hañmsızlık (10) ve iştihâsızlıkta türunc yağından iki tamladan dört (11) tamlaya kadar bir kahve kaşığı tolusu şeker tamladılıb isti'mâl (12) olına *sedef yağı* ba'zî sinir ağrılarında hâricen tılâ olunur (13) ise rahm ağrılarında ve riğ-i rahimde pek ziyâde müsta'meldür miqdâr

[5a]

(1) isti'mâli bir kahve kaşığı şeker içine iki katreden altı katreye (2) kadardur **şarı şandal yağı** şimdilerde beynü'l-hükemâ pek müsta'mel (3) degüldür zirâ muqaddemleri kuvvet verici ve terledici 'ilâclar nâdir (4) olmak sebebiyle hastasına göre gerek kuvvet için ve gerek (5) terletmek için işbu şandal yağından i'tâ ederler idi ammâ (6) bu 'aşırda hem kuvvet vèrmek için ve hem terletmek üzere pek çok (7) 'ilâclar bulunduğundan tabî' atıyla şandal yağını isti'mâlden fâriğ (8) olmuşlardır ve lakin mezbûr yağdan bir kahve kaşığı şeker üstüne (9) üç tamlâ tamlatmak ma'deye vesâ'ir â'zâya kuvvet vèrüb ba'zı (10) def'a dahı ter irâş eder kezalik bir şişe çiçek suyu içine (11) bês altı tamlâ tamladılub aralıkda isti'mâl etmek (12) vücûd gevşekliğine nâfi'dür şarı şandal ile kırmızı (13) şandaluñ renklerinden başka aslâ farkları yokdur ya'nî

[5b]

(1) şarı şandaluñ hâşşa ve menâfi'ine şüretle ise kırmızı (2) şandaluñ dahı keyfiyeti müşâbihdür şeftâlû çekirdegi ta'amı acı bādeme (3) müşâbih bir çekirdektür isti'mâli bês dâneden on bês dâneye (4) kadar olub menâfi'i işbu şeftâlû çekirdeginden ma'de iştihâsızlığı (5) ve sancusı olduğu vaqt iki dâneden dört dâneye kadar (6) isti'mâl olunur kezalik hayz gelmediği zamân yâhûd her ay (7) başında ya'nî 'âdet vaqtinde ağrılar ve sancular olur ise (8) işbu çekirdekden bir kaç dâne isti'mâl olunmak nâfi'dür ve (9) şu boyası yapub şarâb ile karışdırılıub isti'mâl olınsa (10) meşâne taşını ihrâc eder bir kimse şarâb icmezden evvel bês on (11) dâne şeftâlû çekirdegi tenâvül eylese serhoş olmağı men' eder (12) şeftâlû çekirdeginden istihrâc olınan yağdan başa sürseler (13) ağrısını teskin eder ve bu çekirdekden saħk edüb ihtikân

[6a]

(1) eczâsına karışdırırsalar karın ağrısını def' **mişko çayı** (2) sirke ile kaynadub icmek talak ağrısını teskin eder ve şarâb (3) ile kaynadub icmek yılan şokmasına ve karın ağrısına (4) nâfi'dür şu ile kaynadub ağızda ğargara etmek dişleri (5) pekişdirüb ve ağızuñ içinde olan ba'zı yaraları dahı (6) def' eder ve pek çokdan berü işleyen yaraları ğusl (7) etseler şavuşdurur **mağneziyâ** bir kimseye ma'de bozukluğu (8) yâhûd ta'am edüb erkence uyumakdan nâşî (9) ma'dede ekşilik ve koçmuş yumurta mişallü fenâ koçular (10) hass eder ise derhâl iki nihâyet dört dirhem mağneziyâ (11) şu ile mezc olunarak isti'mâl olındukda şahşuñ (12) mizâcına göre bir ve iki ve ba'zân daha ziyâde def'-i tabî'î irâşıyla (13) ma'dede olan fenâlığı def' ve izâle eder **karîmü't-tartîr**

[6b]

(1) ma'denüñ toluluğundan nâşî harâret ve inkibâz ve baş (2) ağrıları zuhûrunda der-'aķab dört dirhem nihâyet altı dirhem (3) aħz olunarak bir kadeh şu ile ba'de'l-hall isti'mâl olunmakdan (4) bir kaç def'-i tabî'î irâş ederek fenâlık-ı mezkûri def' eder ba'zı (5) etıbbâ işbu karîmü't-tartîrden dört dirhem mağneziyâdan dahı (6) iki dirhem mezc ile müşhil tanzim ederler ise de pek memduhdur (7) degüldür ancak karîmü't-tartîr yalnız olduğu taķdirde ma'deyi (8) tenķiñ eder ve hem demi taşhiñ eder **şelcü'l-hükemâ** iltihâbı ve harâreti ve (9) kuruluğı def' edüb ve müsekkin olmağıla ba'zı evcâ'ı dahı (10) kať eder bağırmakdan nâşî olan ses tutğunluğında (11) ğargara olınsa nâfi'dür envâ' hummâlarda ğühercile mişallü isti'mâl (12) olunur idrâr tutğunluğımı ve semmden sonra olan süddeleri (13) dâfi'dür **pelîñ tozu** envâ' süddeleri teftiñ edüb

[7a]

(1) ruṭbât-ı bedeniyyeyi fesâddan men' eder ve ahlât-ı fâsideyi (2) idrâr ile def' eder ma'deye kuvvet vërüb ma'de ezilmesini (3) ve bulanmasını izâle eylediği pek mücerredür isti'mâli yigirmi (4) buğdaydan bir dirheme kadar **ķaymaķ merhemi** bir nev' beyâz merhemdür ki (5) envâ' yaraları isti'mâl olduğundan başka kış günlerinde (6) yâhüd bir kimse altı hem sıcak şuya ve hem soğuk şuya (7) şokmasından çatlamak ve kabuklanmak peydâ olunduķda mezbür (8) merhemden tılâ eyledikde def' ve izâle eder keزالik bedenüñ (9) bir tarafında katılık olsa merhemden tılâ olunduķda yumuşadub (10) saçları dağı çabuk beyâzlanmaķdan men' eder lakin saçlara ve yüze (11) sürmek lâzım geldikde merhem-i mezkûrun içine yâsemîn yağı (12) menekşe yağı 'anber yağı vanilyâ yağı portakal yağı karışdırılıb (13) tılâ olunmak gerekdür ki râyihası latîf olmak takrîbiyile isti'mâlinden

[7b]

(1) nefret olunmaz **ķatmî merhemi** işbu ķatmî merhemi dedikleri (2) yeşile mâ'il şaruca bir merhemdür ki envâ' berelere ve bir yere çarpub (3) yâhüd vurulmaķdan peydâ olan siyâh ve mor kan oturma (4) ta'bîr eyledikleri çürük yere tılâ olunmak ziyâdesiyile nâfi'dür (5) bâ-ķuşuş kırılmış 'uzvı tılâ edüb üstüne dülbend (6) ile şarmak ve zâtü'l-cenb marazında şancu olan tarafa (7) sürmek göğüs ağrısına iki memenüñ ortasına sürmek (8) pek fâ'ideli olduğı tecrübe olunmuşdur **bâlsâmî rûhu** (9) hûkemâ-nâm heķimüñ icâdidur ki envâ' sinir illetlerine hâricden (10) tılâ olunmak ile şifa-müyesser olur 'ale'l-ķuşuş berâyizi (11) dedikleri nüzül marazında isâbet eyleyen 'uzva tılâ (12) etmek pek nâfi'dür keزالik göz ağrısında şakaķlara (13) ve cebhe tarafına sürmek kulaķ ağrısında kulaķ arķasına

[8a]

(1) sürmek ve el parmaķların hareketden ķalub büzülmesinde (2) bel kemükleri tarafına eñseden tâ kıyruk şokumuna kadar bu yağdan (3) tılâ olunmak pek ziyâde fâ'idelidür bâ-ķuşuş ef'âl tabî'i ise eyle (4) ziyâde uğraşanlarda zühür ede gelen â'zâ ditremesine (5) ve ayakların kuvvetsiz olmasında ayak sinirlerinin üstüne lâyıkıyla (6) tılâ olunduķda menâfi'i müşâhede olduğđ bi't-tecrübe (7) şâbitdür ve işbu bâlsâmî rûhından elli dirhem çiçek suyu (8) içine on tamlı tamladılab isti'mâl olunmak nisâ'tâ'ifelerinin (9) 'âdet-i şehriyyelerini teshîl eder ma'de ağrısına ve bağırsak (10) ağrılarına ve 'âdetden gelen şanculara yüz dirhem hafîf (11) pâpâdyâ maţbühünün içine yirmi tamlı taķtır ile sâ'atde bir fincan (12) isti'mâl olunmak pek fâ'idelidür keزالik bucaķ yaralarına ve envâ' (13) bereler üstüne pâmûķla vaż' etmek yaranuñ çabuk ķanını

[8b]

(1) tutub ve pişirüb ve peķişdirmesine sebep olur (2) **ķaynamış kırmız** ya'ni kesilmiş kırmız ma'nâsına olub kırmız (3) şurübüyle ķordiyâl tanzîm olunmak lâzım geldükde işbu (4) kaynanmış kırmız şeker ile mezc olunarak ķordiyâl â'mâl (5) olunur işbu kırmızdan ba'zı hummâ hastalıklarında serinlik (6) virmek için lîmün suyuyla memzûcen isti'mâl olunur (7) **ıtrifîl yağı** dâhilen isti'mâli câ'iz olmayub hâricden soğukdan nâşi (8) el ayak ve yüz ve yanak çatlamalarında ve envâ' lekelerün izâlesinde (9) tılâ olunmak ile menâfi'i müşâhede olunur keزالik envâ' (10) sinir ağrılarına ve zâtü'l-cenb marazında ağrıyan yer üstüne (11) göğüs ağrısında iki memenüñ orta yerine ve bel ağrısında (12) bel kemüğü üstüne tılâ olunmak nâfi'dür keزالik ateş yanığı (13) ve sıcak şu te'sşirinden nâşi olan kabaruķ ve yanıklar

[9a]

(1) üstüne işbu 'ıtrıfıl yağından tılā olunmak keşirü'n-nef'idür (2) kezalik işbu yağdan hatmî yağıyla qarışdırılıb ba'zı (3) kırılmış ve berelenmiş ve incinmiş 'uzvuñ bir dülbende tılā ile (4) üzerine koymak ve anuñ üstünü diger estār ile şarmak ziyādesiyile (5) memdūhdur *nişādur rūhıyula qarışık bādem yağı* (6) işbu yağun keyfiyyeti isti'māli ve menāfi 'i nişādur rūhı māddesinde (7) bir vech tafşil beyān olınmış olmağıla bu maħalde tekrār ile (8) tafşilden ictināb olınmışdur (9) temmet mim temme

Dizin

A

acı: Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu.

a. (4b/6)[=1]

acı bādem: <T.+Far. Gülgillerden, dikenli veya dikensiz, meyvelerinin kabukları kalın, çekirdekleri küçük olan bir tür badem ağacı (*Amygdalus amara*).

a.+e (5b/2)[=1]

açıl-: Açılmak.

a.-acağ (2a/5)

a.-mağ (2a/4)[=2]

'ādet (I): <Ar. Görenek, usul, alışkanlık.

'ā. (1b/7)[=1]

'ādet (II): <Ar. Aybaşı.

'ā. (5b/7)

'ā.+den (8a/10)[=2]

'ādet-i şehriyye: <Ar. Regl olmak, hayz görmek.

'ā.+lerini (8a/9)[=1]

afyūn rūhı: <Ar. Yatıştırıcı olarak kullanılan afyon tentürü.

a. (3b/11)[=1]

ağac kavunu: Turunçgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, taç yaprakları mavimsi pembe, küçük bir ağaç (*Citrus medica*).

a. (3a/1), (3b/12), (4b/1) [=3]

ağız: Ağız.

a. (2b/13)

a.+da (2b/12), (6a/4)

a.+uñ (6a/5)[=4]

ağrı: Ağrı, acı.

a.+lar (5b/7)

a.+ları (4a/7), (6b/2)

a.+larına (4a/11), (4a/8), (8a/10), (8b/10)

a.+larında (2a/10), (2b/6), (3a/11), (4a/7), (4b/12), (4b/13), (4b/9)

a.+sı (1b/6), (4a/3), (4a/7), (4a/7), (4b/5)

a.+sına (2b/13), (6a/3), (7b/7), (8a/9)

a.+sında (7b/12), (7b/13), (8b/11), (8b/11)

a.+sını (5b/13), (6a/1), (6a/2)[=30]

ağrı-: Vücudun bir yeri ağırlı durumda olmak.

a.-yan (8b/10)[=1]

a'lā: <Ar. (daha, en, pek) yüksek.

a. (3b/4)[=1]

'ale'l-ħuşuş: <Ar. Hele, hususiyle, en çok.

'a. (2b/6), (7b/10)[=2]

aħlāt-ı fāsıde: <Ar. Bozuk usareler.

a.+yi (7a/1)[=1]

aħz: <Ar. Alma, kabul etme.

a. (3a/2), (6b/3)[=2]

aķ-: Akmak.

a.-ması (3b/10), (3b/7)[=2]

altı: Altı.

a. (2b/4), (4a/1), (4a/5), (4b/7),
(5a/1), (5a/11), (6b/2),
(7a/6)[=8]

â‘mâl: <Ar. İşler.

a. (3b/3), (8b/4)[=2]

ammâ: <Ar. Ama.

a. (5a/5)[=1]

‘anber yağı: <Ar.+T. Amberden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ türü.

‘a. (7a/12)[=1]

ancağ: Yalnızca.

a. (4a/9), (6b/7)[=2]

ancarağ: Olsa olsa, en çok, daha çok, güçlkle.

a. (4a/1)[=1]

anışün yağı: <Rum.+T. Anason bitkisinden elde edilen yağ.

a. (4b/5)[=1]

anuş: Onun.

a. (9a/4)[=1]

aralık: İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla, ara.

a.+da (3a/3), (5a/11)[=2]

‘arîz: <Ar. Bulaşmış, musallat olmuş.

‘â. (3b/11)[=1]

arğa: Arka, sırt.

a. (2a/10), (4a/7)

a.+ağrısı (4a/7)

a.+sına (7b/13)[=4]

‘aşır: <Ar. Yüzyıl.

‘a.+da (5a/6)[=1]

aşlâ: Hiçbir şekilde, katiyen.

a. (5a/13)[=1]

ateş: <Far. Ateş.

a. (8b/12)[=1]

‘avâr-zât: <Ar. Bir rahatsızlığı olan kişi.

‘a.+da (4b/8)[=1]

ay: Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre.

a. (3a/6)[=1]

ayak: Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.

a. (4a/7), (8a/5), (8b/8)

a.+lara (2a/1)

a.+larıñ (8a/5)

a.+siñirlerinüñ (8a/5)[=6]

aybaş: Ay hâli, âdet.

a.+nda (5b/7)[=1]

â‘zâ: <Ar. Vücudun her bir parçası, organ.

a. (3a/4), (8a/4)

a.+ditremesine (8a/4)

a.+ya (5a/9)[=4]

B

bacak: Bacak.

b.+larına (2a/9)[=1]

ba‘de’l-hall: <Ar. Çözüldükten sonra, eridikden sonra.

b. (6b/3)[=1]

bâdem yağı: <Far.+T. Bademden çıkarılan ve deri, kösele gibi şeyleri yumuşatmak için kullanılan yağ.

b. (9a/5), (2b/4)

b.+na (4a/5)

b.+yıla (2b/3)[=4]

bağır-: Bağırarak.

b.-mağdan (6b/10)[=1]

bağırsağ: Sindirim organının mideden anüse kadar olan, ince bağırsak ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü.

b. (8a/9)[=1]

bâ-huşuş: <Ar. Hususiyile, en çok, hele.

b. (7b/5), (8a/3)[=2]

bâki: <Ar. Artık, artan, fazla, geri kalan; bundan başka.

b. (2a/5)[=1]

bâlsâmî rûhî: <Fr.+Ar. Balsam içeren, antiseptik ve besleyici özelliği olan bir devâ.

b. (7b/8)

b.+ndan (8a/7)[=2]

baş: Kafa, ser.

b. (1b/6), (3a/11), (3a/5), (4a/11), (6b/1)

b.+a (5b/12)

b.+ağrılarına (4a/11)

b.+ağrılarında (3a/11)

b.+ağrısı (1b/6)

b.+ına (3a/12)

b.+larında (3a/6)[=11]

başka: Bilinenden ayrı, değişik, farklı.

b. (2a/4), (5a/13), (7a/5)[=3]

baygınlık: Baygın olma durumu.

b.+larda (3a/10)[=1]

bayıl-: Baygın duruma girmek, kendinden geçmek.

b. -mağa (3a/4)

b. -mağ (3a/6), (4b/1)

b. -mişlara (2a/7)[=4]

ba'zân: <Ar. Vakit vakit, ara sıra.

b. (6a/12)[=1]

ba'zî: <Ar. Bazı.

b. (2a/10), (2a/3), (2a/7), (3a/6), (3b/1), (3a/11), (4b/12), (5a/9), (6a/5), (6b/4), (6b/9), (8b/5), (9a/2)[=13]

beden: <Ar. Beden, vücut.

b.+ün (7a/8)[=1]

bêl: İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.

b. (8a/2), (2a/10), (4a/7), (8b/11), (8b/12)

b.+ağrısı (4a/7)

b.+ağrısında (8b/11)

b.+kemügi (8b/12)

b.+kemükleri (8a/2)[=9]

bêl kemügi: Omurganın beli oluşturan bölümü, oma, amudufikari.

b. (8b/12)[=1]

berâyizi: <? Bir felç rahatsızlığı.

b. (7b/10)[=1]

bere: Bir yere çarpma, incitme veya vurma sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürük.

b.+ler (8a/13)

b.+lere (7b/2)[=2]

berelen-: Bereli duruma gelmek.

b.-miş (9a/3)[=1]

berü: -den bu yana.

b. (6a/6)[=1]

bêş: Dörtten sonra gelen sayının adı.

b. (2b/4), (2b/9), (3a/13), (3b/6), (3b/9), (4b/2), (4b/7), (5a/11), (5b/10), (5b/3), (5b/3)[=11]

beyân: <Ar. Açıklamak, bildirmek.

b. (9a/7)

b.+ındadur (1b/2)

b.+olunmuş (9a/7)[=3]

beyâz: <Ar. Ak, beyaz.

b. (7a/4)[=1]

beyâzlan-: Beyaz duruma gelmek, ağarmak.

b.-mağdan (7a/10)[=1]

beynü'l-hükemâ: <Ar. Hakimler arasında, alimler arasında.

b. (5a/2)[=1]

bir: Bir.

b. (1b/5), (2a/4), (2a/5), (2b/1), (2b/13), (2b/4), (2b/9), (3a/11), (3a/13), (3a/9), (3b/11), (3b/4), (3b/5), (3b/7), (3b/9), (4a/1), (4a/3), (4a/5), (4b/1), (4b/1), (4b/11), (4b/5), (4b/6), (5a/1),

(5a/10), (5a/8), (5b/10), (5b/3),
 (5b/8), (6a/12), (6a/7), (6b/3),
 (6b/4), (7a/4), (7a/4), (7a/6),
 (7a/9), (7b/2), (7b/2), (8a/11),
 (9a/3), (9a/7)[=42]

birdenbire: Ansızın.

b. (4b/5)[=1]

birtaşım: Kimi, bazı.

t. (2b/1)[=1]

bi't-tecrübe: <Ar. Tecrübe ile.

b. (8a/6)[=1]

bol: Çok.

b.+ca (3b/8)[=1]

bu: Bu.

b. (5a/6), (5b/13), (8a/2),
 (9a/7)[=4]

buçaq: Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç, bıçak.

b. (8a/12)[=1]

buğday: Buğday (*Triticum aestivum*).

b.+dan (7a/4)[=1]

bulan-: Mide bulantısı olmak.

b.-masını (7a/3)[=1]

bulantı: Midede duyulan ve insana kusacak gibi bir duygu veren durum.

b. (4b/9)[=1]

bulun-: Bir yerde olmak.

b.-dığından (5a/7)

b.-maz (2a/2)[=2]

buru: Sancı, buruntu.

b.+sı (4a/3)[=1]

burun: Burun.

b. (1b/8)

b.+a (3a/10)

b.+delüklerine (1b/8)[=3]

büzül-: Büzme işi yapılmak.

b.-mesinde (8a/1)[=1]

Ç

câ'iz: Uygun, yerinde sayılan, yakışık alan.

c. (8b/7)

c.+olmayub (8b/7)[=2]

cebhe: <Ar. Bir şeyin veya yapının ön tarafta bulunan bölümü.

c. (7b/13)[=1]

cihet: <Ar. Yön, yan, taraf.

c.+le (4a/9)[=1]

Ç

çabuq: <Far. Alışıldan veya gösterilenden daha kısa bir zamanda, tez.

ç. (7a/10), (8a/13)[=2]

çarp-: Hızla değmek, vurmak.

ç.-ub (7b/2)[=1]

çatla-: Bir yüzeyde kırışıklar, çizgiler oluşmak.

ç.-mağ (7a/7)

ç.-malarında (8b/8)[=2]

çekirdek: Etlî meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum.

ç.+den (5b/13), (5b/8)

ç.+dür (5b/3)

ç.+i (5b/11), (5b/2)

ç.+inden (5b/12), (5b/4)[=7]

çiçek: Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü.

ç. (2b/9), (3a/1), (3b/12),
 (3b/2), (3b/5), (5a/10), (8a/7)

ç.+şuyı (2b/9), (3a/1), (3b/12),
 (3b/2), (5a/10), (8a/7)[=13]

çoq: Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı.

ç. (5a/6)

ç.+dan (6a/6)[=2]

çürük: Vurma veya sıkıştırma yüzünden vücutta oluşan mor leke.

ç. (7b/4)[=1]

D

da: da, de, dahi.

d. (4a/8)[=1]

dāfi: <Ar. Defeden, savan.

d.+dür (6b/13)[=1]

daha: Var olana, elde bulunana ek olarak.

d. (6a/12)[=1]

dahı: dahi, da, de, daha, hâlâ, hem, ve, yine.

d. (2a/12), (2a/2), (3a/2), (3b/9), (4b/3), (5a/10), (5b/2), (6a/5), (6b/5), (6b/9), (7a/10)[=11]

dāhil: <Ar. İç, içeri, içinde, içeri girmiş.

d.+den (1b/3)[=1]

dāhilen: <Ar. İçeriden, içten.

d. (3a/12), (3b/9), (8b/7)[=3]

dahilen: Bk. dāhilen

d.+dür (3a/9)[=1]

dāne: <Far. Tane; tohum.

d. (5b/11), (5b/8)

d.+den (5b/3), (5b/5)

d.+ye (5b/3), (5b/5)[=6]

dārçin yağı: <Far.+T. Tarçından elde edilen ve tedavi amaçlı da kullanılan bir yağ türü.

d. (3b/10)[=1]

darçin yağı: Bk. dārçin yağı

d. (4a/13)

d.+ndan (4b/1)[=2]

da'vet: <Ar. Çağrı, çağırma.

d. (2b/11)

d.+eder (2b/11)[=2]

de: De, dahi.

d. (6b/6)[=1]

dē-: Demek, söylemek.

d.-dikleri (3a/9), (7b/1), (7b/11)[=3]

def: <Ar. Ortadan kaldırma.

d. (3a/7), (6a/1), (6a/13), (6a/6), (6b/4), (6b/9), (7a/2), (7a/8)

d.+eder (6a/6), (6b/4), (7a/2)

d.+édüb (6b/9)[=12]

def a: <Ar. Defa, kez, kere.

d. (3a/6), (3b/1), (4a/1), (5a/10)[=4]

def -i şabi: <Ar. Mizacı def eden.

d. (6a/12), (6b/4)[=2]

degül: Değil.

d.+dür (5a/3), (6b/7)[=2]

delük: Dar, küçük açıklık, delik.

d.+lerine (1b/8)[=1]

dem: <Ar. Kan.

d.+i (6b/8)[=1]

der- 'aşab: <Far. Hemen arkasından.

d. (1b/7), (3a/7), (6b/2)[=3]

derece: <Ar. Bir süreç içindeki durumlardan her biri, basamak, aşama, rütbe, mertebe.

d.+sine (2a/8)[=1]

derşal: <Far.+Ar. Çabucak.

d. (2a/6), (6a/10)[=2]

diger: Başka, öteki, öbür.

d. (9a/4)[=1]

direm: Bk. dirhem

d. (2b/4)[=1]

dirhem: <Ar. Okkanın dört yüzde biri değerinde bir ağırlık ölçüsü.

d. (2b/13), (3a/1), (3a/2), (3b/3), (6a/10), (6b/2), (6b/2), (6b/5), (6b/6), (8a/10), (8a/7)

d.+e (7a/4)[=12]

diş: Diş.

d. (2b/12), (4a/8)
 d.+ağrılarına (4a/8)
 d.+leri (6a/4)[=4]

ditre-: Titremek.

d.-mesine (3a/4), (8a/4)[=2]

diz: Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer.

d. (2a/10), (4a/7)
 d.+ağrılarında (2a/10)[=3]

dön-: Dönmek.

d.-mesi (1b/6)
 d.-mesine (3a/5)[=2]

dört: Dört.

d. (3b/12), (3b/6), (4a/4),
 (4b/10), (5b/5), (6a/10), (6b/2),
 (6b/5)[=8]

dülbend: <Far. İnce ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez.

d. (2a/5), (3a/11), (7b/5)
 d.+e (9a/3)[=4]

E

eczâ: <Ar. Canlılardaki rahatsızlıkların bozuklukların ve çeşitli hastalıkların tanısı, önlenmesi veya tedavisi için yararlanılan doğal veya sentez yoluyla hazırlanmış madde.

e. (1b/1)
 e.+nuş (1b/2)
 e.+sına (6a/1)[=3]

êd-: Etmek, yapmak.

e.-e (8a/4)
 e.-er (2b/11), (2b/11), (3b/13),
 (4a/10), (4a/11), (4a/4), (4b/6),
 (5a/10), (5b/10), (6a/10),
 (6a/13), (6a/2), (6a/6), (6b/10),
 (6b/8), (6b/8), (7a/1), (7a/10),
 (7a/2), (7a/8), (8a/9), (4a/1),
 (5b/11), (5b/13), (6b/4)
 e.+erek (6b/4)

e.-erler (2b/2), (2b/4), (5a/5),
 (6b/6)

e.-erse (1b/6)

e.-üb (2a/1), (5b/13), (6a/8),
 (6b/13), (6b/9), (7b/5)[=38]

ef'âl: <Ar. İşler, ameller.

e. (8a/3)[=1]

ekşer: <Ar. Çoğunlukla, genellikle.

e. (2a/13)[=1]

ekşilik: Ekşi olma durumu.

e. (6a/9)[=1]

el: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü.

e. (8a/1), (8b/8)[=2]

elli: Elli.

e. (8a/7)[=1]

emr ü fermân-ı 'aliyye: <Ar. Meşhur buyruk ve fermanlar.

e.+lerine (1b/1)[=1]

emşâl: Benzer, eş, denk.

e.+ine (4b/7)[=1]

eñse: Boynun arkası

e.+den (8a/2)[=1]

envâ': <Ar. Çeşitler, türler.

e. (3b/4), (6b/11), (6b/13),
 (7a/5), (7b/2), (7b/9), (8a/12),
 (8b/8), (8b/9)[=9]

erken: Vaktinden önce, alışılan zamandan önce.

e.+ce (6a/8)[=1]

estâr: <Ar. Örtüler, perdeler.

e. (9a/4)[=1]

êt-: Etmek, yapmak.

e.-mek (2b/12), (5a/11), (6a/4),
 (7b/12), (8a/13)

e.-seler (6a/6)[=6]

eṭṭbâ: <Ar. Hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler.

- e. (6b/5)[=1]
eṭṭbā-yı 'aşr: Yüzyılın hekimleri.
 e. (2b/1)[=1]
evcā': <Ar. Ağrılar, sancılar, acılar, sızılar.
 e.+1 (6b/9)[=1]
evcā'-ı ḥāriciyye: Dış hastalıkların sebep olduğu ağrılar.
 e.+den (4a/6)[=1]
evvel: <Ar. Önce, ilk, birinci.
 e. (5b/10)[=1]
eyle: Öyle, o şekilde.
 e. (8a/3)[=1]
eyle-: Yapmak, etmek.
 e.-digi (3a/8), (7a/3)
 e.-digine (2b/1)
 e.-dikde (7a/8)
 e.-dikleri (7b/4)
 e.-se (5b/11)
 e.-yen (7b/11)[=7]
ez-cümle: <Ar. Bu arada, başlıca, özellikle.
 e. (2b/2)[=1]
ezil-: Acıkmak.
 e.-mesini (7a/2)[=1]
- F**
- fā'ide**: <Ar. Fayide, yarar.
 f. (2a/13)
 f.+görülecek (2a/13)
 f.+li (7b/8)
 f.+lidür (8a/12), (8a/3)
 f.+si (3a/5)[=6]
fāriğ: <Ar. Vazgeçmiş, çekilmiş.
 f. (5a/7)[=1]
farq: <Ar. Ayrım, başkalık.
 f.+ları (5a/13)[=1]
fenā: <Ar. İyi nitelikte olmayan, kötü.
 f. (6a/9)[=1]

- fenāliḡ**: <Ar.+T. Kötülük, şer.
 f.+1 (6a/13)[=1]
fenāliḡ-ı mezkūr: <Ar. Bahsi geçen rahatsızlık.
 f.+1 (6b/4)[=1]
ferah: <Ar. Kalp, gönül, iç vb.nin sıkıntısız, tasasız olma durumu.
 f. (2b/7)[=1]
fesād: <Ar. Bozulma, fasid olma.
 f.+dan (7a/1)[=1]
fincan: Genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap.
 f. (2b/9), (3a/13), (3a/3), (3a/3), (3b/12), (3b/5), (4a/3), (4a/5), (4b/1), (4b/6), (8a/11)
 f.+fincan (3a/3)[=12]
frenk üzümi: <Far.+T. Taşkırangillerden bir çalı (Fibes nigrum) ve onun genellikle şurubu yapılan, uzun salkım biçiminde, taneleri ufak, kırmızı ve mayhoş yemişi.
 f. (3b/2)[=1]
- G**
- ḡargāra**: Gargara, ilacı ağızda çalkalama.
 g. (2b/12), (6a/4), (6b/11)
 g.+étmek (2b/12), (6a/4)
 g.+olmsa (6b/11)[=6]
ḡeçe: Gece.
 g.+leri (2b/8)[=1]
ḡel-: Gelmek.
 g.-digi (3b/5)
 g.-dikde (7a/11)
 g.-dükde (8b/3)
 g.-en (2a/8), (3a/4), (8a/10), (8a/4)
 g.-medigi (5b/6)[=8]
ḡerek: Gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen, lazım.
 g. (5a/4), (5a/4)

g.+dür (7a/13)[=3]
getür-: Getirmek.
 g.-üb (2b/7)[=1]
gevşeklik: Uyuşukluk, kesiklik, rehavet.
 g.+ine (5a/12)[=1]
gibi: -e benzer.
 g.+dür (4a/9)[=1]
göbek: Göbek.
 g. (4a/3)[=1]
gögüs: Göğüs, sine.
 g. (2b/6), (7b/7), (8b/11)
 g.+ağrılarında (2b/6)
 g.+ağrısına (7b/7)
 g.+ağrısında (8b/11)[=6]
göre: Bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince.
 g. (5a/4), (6a/12)[=2]
göril-: Görülmek.
 g.-digi (2a/9)
 g.-ecek (2a/13)
 g.-ür (3a/11)[=3]
göz: Görme organı, basar.
 g. (3a/6), (7b/12)
 g.+ağrısında (7b/12)[=3]
gusl: <Ar. Boy abdesti.
 g. (6a/6)
 g.+êtseler (6a/6)[=2]
gühercile: <Far. Tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan, barut vb. patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat.
 g. (6b/11)[=1]
gül sirkesi: <Far. Gülün renkli yapraklarından yapılan bir sirke çeşidi.
 g.+yile (1b/8)[=1]
gün: Gün.

g.+lerinde (7a/5)[=1]
güneş: Güneş.
 g. (1b/5)[=1]
H
hâfif: <Ar. Miktarı az, sindirimi kolay (yiyecek).
 h. (8a/10)
 h.+ce (2b/5), (2b/6)[=3]
hâl: <Ar. Durum.
 h.+de (3b/13)[=1]
halecân-ı kalb: <Ar. Yürek çarpıntısı.
 h. (3a/13)[=1]
hamil: <Ar. Gebe.
 h.+inden (3b/7)[=1]
harâret: <Ar. Sıcaklık; susama, susuzluk.
 h. (6b/1)
 h.+i (6b/8)
 h.+inden (1b/5)
 h.+ine (2b/13)[=4]
hârc: <Ar. Bir şeyin yapılmasında kullanılan maddelerin bütünü.
 h.+ı (3a/10)[=1]
hardal: <Ar. Hardal, turpgillerden, sarı çiçekli, deriyi yakıcı nitelikte olan ve tohumu hekimlikte kullanılan, tadı acı ve bir yıllık bir bitki; ve bu tohumun toz durumuna getirilmiş veya sirke ile karıştırılarak yapılmış macunu.
 h. (2a/1)
 h.+dan (2a/3)[=2]
hareket: <Ar. Vücudu oynatma, kıpırdatma veya kımıldanma.
 h.+den (8a/1)[=1]
hâric: <Ar. Dış, dışarı.
 h.+den (7b/9)[=1]
hârice: <Ar. Dış, dışarı, hariçte.
 h.+si (1b/2)[=1]

hāricen: <Ar. Hariçten, dıştan, dışarıdan.

h. (1b/4), (3a/9), (8b/7)[=3]

hāricen: Bk. hāricen

h. (4b/12)[=1]

hass: <Ar. Duymak, hissetmek.

h. (6a/10)

h.+eder (6a/10)[=2]

hāşşa: <Ar. Bir kimseye, ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç.

h.+sı (4a/13), (4a/9), (5b/1)[=3]

hasta: <Far. Sağlığı bozuk olan, esenliği yerinde olmayan, hastalanmış, rahatsız, hasta.

h.+larıñ (2a/8)

h.+sına (5a/4)[=2]

hastalık: <Far.+T. Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza.

h.+larında (8b/5)

h.+larından (2a/7)[=2]

hatā: <Ar. Hata, yanlışlık.

h. (2a/13)[=1]

hatmî merhemi: <Ar. Hatmi bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir ilaç.

h. (7b/1), (7b/1)[=2]

hatmî yağı: <Ar.+T. Hatmi bitkisinden elde edilen bir yağ türü.

h. (2b/3)

h.+yıla (4a/7), (9a/2)[=3]

hatun: Kadın.

h.+lara (4b/3)[=1]

havāşş-ı dāhile: <Ar. Herhangi bir şeyin içine etki eden güç, etki, keyfiyet.

h. (1b/2)[=1]

hayz: <Ar. Adet olma, regl olma.

h. (3b/5), (4b/3), (5b/6)

h.+kanı (4b/3)[=4]

hazımsızlık: <Ar.+T. Sindirim sisteminin iyi çalışmaması durumu.

h. (4b/9)[=1]

hazm-ı mirār: <Ar. Fazla ve çabuk sindirmek.

h. (4a/10)[=1]

hekim: <Ar. Doktor.

h.+üñ (7b/9)[=1]

hem: <Far. Hem, daha.

h. (3a/9), (3a/9), (5a/6), (5a/6), (6b/8), (7a/6), (7a/6)[=7]

her: <Far. Her.

h. (4a/1), (5b/6)[=2]

hukemā-nām: <Ar. Bir hekim adı.

h. (7b/9)[=1]

humma: <Ar. 1. Ateşli hastalık. 2. Sıtma.

h. (8b/5)

h.+hastalıklarında (8b/5)

h.+larda (6b/11)[=3]

huşūşā: <Ar. Özellikle.

h. (2b/8)[=1]

I

‘ırķu’n-nisā: <Ar. Siyatik.

‘1.+ya (4a/6)[=1]

ışladıl-: Islatma işi yapılmak.

1.-ub (3a/12)[=1]

ısladıl-: Bk. ışladıl-

1.-ub (3b/9)[=1]

‘itrifil yağı: <Ar.+T. Itrifil bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ türü.

‘1. (8b/7)

‘1.+ndan (9a/1)[=2]

i

i-: Ek fiil.

i.-di (5a/5)[=1]
ic: Bk. iç
 i. (2a/7), (3a/5), (3b/4)
 i.+hastalıklarından (2a/7)
 i.+ine (2a/2), (2b/4), (2b/9),
 (3a/13), (3b/3), (3b/6), (3b/9)
 i.+mek [=11]
ic-: İçmek.
 i.-mek (6a/2), (6a/3)
 i.-mezden (5b/10)[=3]
icâb: <Ar. Gerek, gereklik, ister, lüzum.
 i. (2a/1)
 i.+édüb (2a/1)[=2]
icâd: <Ar. Buluş.
 i.+ıdur (7b/9)[=1]
ictinâb: <Ar. Sakınma, çekinme.
 i. (9a/8)
 i.+olınmışdır (9a/8)[=2]
içün: Bk. için
 i. (5a/4), (5a/5), (5a/6)[=3]
iç: İç, insanın ya da herhangi bir şeyin
 içi.
 i.+inde (6a/5)
 i.+ine (4b/2), (5a/1), (5a/10),
 (7a/11), (8a/11), (8a/8)[=7]
içün: İçin.
 i. (8b/6)[=1]
idrâr: <Ar. Sidik, küçük abdest.
 i. (7a/2)
 i.+tutğunluğımı (6b/12)[=2]
ihrâc: <Ar. Çıkarma, dışarıya atma.
 i. (5b/10)
 i.+éder (5b/10)[=2]
ihtikân: <Ar. Tenkiye yapma, şırınga
 ile göden bağırsağına su alma.
 i. (5b/13)[=1]
iki: İki.

i. (4a/12), (4b/10), (5a/1),
 (5b/5), (6a/10), (6a/12), (6b/6),
 (7b/7), (8b/11)[=9]
'ilâc: <Ar. Bir hastalığı iyi etmek veya
 önlemek için türlü yollarla kullanılan
 madde, em, devâ.
 'i.+lar (5a/3), (5a/7)[=2]
ile: İle.
 i. (2a/6), (2a/9), (2b/12),
 (2b/2), (2b/3), (3a/11), (3a/12),
 (3a/2), (3b/10), (4a/12), (4b/2),
 (5a/12), (5b/9), (6a/11), (6a/2),
 (6a/3), (6a/4), (6b/3), (6b/6),
 (7a/2), (7b/10), (7b/6), (8a/11),
 (8b/4), (8b/9), (9a/3), (9a/4),
 (9a/7)[=28]
ilhâk: <Ar. Katma, katılma, karıştırma.
 i. (2a/3)
 i.+olunarak (2a/3)[=2]
'illet: <Ar. Hastalık.
 'i.+ inde (3a/13)
 'i.+lerine (7b/9)[=2]
iltihâb: <Ar. İrin toplanması, yangı.
 i.+ı (6b/8)[=1]
imtişâlen: <Ar. Uyararak, bağlı olarak.
 i. (1b/1)[=1]
incin-: Çarpma, sıkışma, burkulma vb.
 etkenlerle vücudun bir yeri ağrı verir
 duruma gelmek.
 i.-miş (9a/3)
 [=1]
inkubâz: <Ar. Kabızlık, peklik.
 i. (6b/1)[=1]
irâş: <Ar. 1. Verme, verilme. 2.
 Sebebolma, icabetme, gerekme.
 i. (2b/1), (5a/10), (6b/4)
 i.+éder (5a/10)
 i.+éderek (6b/4)
 i.+eylediğine (2b/1)
 i.+ıyıla (6a/12)[=7]

isâbet: Hedefe varma.

i. (7b/11)[=1]

ise: İse.

i. (2a/12), (2a/2), (3b/7), (4a/2),
(4b/13), (4b/6), (5b/1), (5b/7),
(6a/10), (6b/6), (8a/3)[=11]

istihârâc: <Ar. Çıkarma, çıkarılma.

i. (5b/12)[=1]

isti'mâl: <Ar. Kullanma.

i. (1b/4), (1b/4), (2b/10),
(2b/2), (3a/10), (3a/3), (3a/7),
(3b/1), (3b/13), (3b/6), (4a/2),
(4b/11), (4b/2), (4b/8), (5a/11),
(5b/6), (5b/8), (5b/9), (6a/11),
(6b/11), (6b/3), (7a/5), (8a/12),
(8a/8), (8b/6)

i.+den (5a/7)

i.+ederler (2b/2)

i.+etmek (5a/11)

i.+i (3a/9), (4a/12), (4a/13),
(5a/1), (5b/3), (7a/3), (8b/7),
(9a/6)

i.+inde (2a/13)

i.+inden (7a/13)

i.+olduğundan (7a/5)

i.+olduğunda (2b/10), (6a/11)

i.+olunmak (3a/3), (4b/2),
(4b/8), (5b/8), (8a/12), (8a/8)

i.+olunmaktan (6b/3)

i.+olunması (1b/4)

i.+olunsa (3a/7), (3b/13), (5b/9)

i.+olunur (1b/4), (3b/1), (4a/2),
(5b/6), (8b/6)[=57]

işbu: Bu, özellikle bu.

i. (2a/11), (2b/13), (3a/7),
(3b/8), (5a/5), (5b/4), (5b/8),
(6b/5), (7b/1), (8a/7), (8b/3),
(8b/5), (9a/1), (9a/2),
(9a/6)[=15]

işle-: Yara, kapanmamak.

i.-yen (6a/6)[=1]

iştihâ: <Ar. İstek, herhangi bir şeye istek duymak.

i.+yı (2b/11), (4a/10)[=2]

iştihâsızlık: Bk. iştihâsızlık

i.+ı (5b/4)[=1]

iştihâsızlık: <Ar.+T. Yemek yeme isteği olmamak.

i.+da (4b/10)[=1]

i'fâ: <Ar. Verme, verilme.

i. (3b/10), (4b/4), (5a/5)

i.+ederler (5a/5)

i.+olunmak (3b/10), (4b/4)[=6]

izâle: <Ar. Giderme, giderilme, yok etme.

i. (6a/13), (7a/3), (7a/8)

i.+eder (6a/13), (7a/8)

i.+eylediği (7a/3)

i.+sinde (8b/8)[=7]

K

ķabad-: Kapatmak.

k.-ub (2a/6)[=1]

ķabaruk: Sivilce gibi küçük şişkinlik.

k. (8b/13)[=1]

ķabuķlan-: Kabuk oluşmak, kabuk bağlamak.

k.-mak (7a/7)[=1]

ķac: Birçok.

k. (5b/8), (6b/4)[=2]

ķadar: <Ar. Ölçüsünde, derecesinde.

k. (3b/1), (4b/11), (5b/4),
(5b/5), (7a/4), (8a/2)

k.+dur (5a/2)[=7]

ķadeķ: <Ar. Bu bardağın alabileceği miktarda olan.

k. (6b/3)[=1]

ķahve: <Ar. Çekirdeklerinin kavrulup çekilmesiyle elde edilen bir toz ve bu tozdan elde edilen içecek.

k. (4a/12), (4b/6)
k.+kaşığı (3b/9), (4b/11),
(5a/1), (5a/8)[=6]

kal-: Kalmak.

k.-ub (8a/1)[=1]

kalb: <Ar. Yürek.

k.+e (2b/7)[=1]

kan: Kan.

k. (3b/10), (3b/7), (7b/3)

k.+ı (4b/3)

k.+ını (8a/13)[=5]

karanfil yağı: Karanfil bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ.

k. (4a/8)

k.+na (4a/13)[=2]

karar-: Kararmak.

k.-ması (3a/6)[=1]

karın: Karın.

k. (4a/3), (6a/1), (6a/3)

k.+ağrısı (4a/3)

k.+ağrısına (6a/3)

k.+ağrısını (6a/1)[=6]

karışdır-: Karışdırmak.

k.-arak (2b/2)

k.-salar (6a/1)

k.-ub (1b/8), (2b/12),
(2b/5)[=5]

karışdırıl-: Karıştırma işi yapılmak.

k.-ub (5b/9), (7a/12),
(9a/2)[=3]

karışık: Ayır nitelikteki şeylerden oluşmuş.

k. (9a/5)[=1]

karimü't-tartir: <Ar. Bir çeşit şarabın tortusu.

k. (6a/13), (6b/7)

k.+den (6b/5)[=3]

kaşık: Vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü.

k.+ları (3b/8)[=1]

kaşığ: Kaşık.

k.+ı (3b/9), (4b/11), (5a/1),
(5a/8)[=4]

kaţ: <Ar. Kesme, kesilme.

k. (3b/13), (4a/4), (6b/10)

k.+eder (3b/13), (4a/4),
(6b/10)[=6]

kaţre: <Ar. Damla.

k. (3b/12), (4a/4), (4a/5)

k.+den (5a/1)

k.+dür (4a/12)

k.+ye (5a/1)[=6]

katılık: Sertlik.

k. (7a/9)[=1]

kaymak merhemi: <T.+Ar. Kaymaktan elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir ilaç.

k. (7a/4)

k.+yile (2b/3)[=2]

kayna-: Yiyecek, içecek pişmek, haşlanmak.

k.-miş (8b/2)[=1]

kaynad-: Kaynamasını sağlamak.

k.-ub (6a/2), (6a/3), (6a/4)[=3]

kaynan-: Kaynatılmak, kaynamak.

k.-miş (8b/4)[=1]

kemük: İnsanın ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı.

k.+leri (8a/2)

k.+i (8b/12)[=2]

keşirü'n-nef: <Ar. Çok kullanışlı çok yararlı.

k.+idür (3b/5), (9a/1)[=2]

kesil- (I): Dinmek.

k.-medigi (3b/11), (3b/13)

k.-meyen (4b/3)
k.-mez (3b/7)
k.-ür (3b/10)[=5]
kesil- (II): Süt, ayran vb. bozulmak, ekşimek.
k.-miş (8b/2)[=1]
keskin: Etkili, sert.
k. (1b/3), (2a/12), (2a/3)[=3]
keyfiyyet: <Ar. Nitelik.
k.+i (5b/2), (9a/6)[=2]
kezalik: <Ar. Keza, bu; bu da öyle.
k. (2a/9), (3a/11), (4a/3), (4b/3), (5a/10), (5b/6), (7a/8), (7b/12), (8a/12), (8b/12), (8b/9), (9a/2)[=12]
kırıl-: Kırılmak.
k.-miş (7b/5), (9a/3)[=2]
kırmız: Temmuz ayında çobanların taşı ısıtıp batırarak pıhtılaştırdıkları süt.
k. (8b/2), (8b/2), (8b/2), (8b/4)
k.+dan (8b/5)[=5]
kırmızı şandal: <Ar. Sandalgillerden, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç (Santalum album) olan sandal ağacının kırmızı renkli cinsi.
k.+uñ (5a/12), (5b/1)[=2]
kış: Sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim.
k. (7a/5)[=1]
kızdır-: Kızdırmak, aşırı ısıtmak.
k.-dığ (4a/9)[=1]
ki: <Far. Ki.
k. (1b/5), (2b/4), (3a/9), (3b/4), (7a/13), (7a/4), (7b/2), (7b/9)[=8]
kimse: Kimse, herhangi biri.
k. (5b/10), (7a/6)
k.+lere (2a/4)
k.+nün (3b/7)

k.+ye (1b/5), (3b/11), (4b/1), (4b/5), (6a/7)[=9]
koğ-: Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmak, kokuşmak.
k.-muş (6a/9)[=1]
koğladıl-: Koklama işine konu olmak.
k.-ub (1b/7)[=1]
koğla-: Kokusunu duymak.
k.-mağ (3a/10)[=1]
koğlan-: Koklamak, kokusunu içine çekmek.
k.-mağ (4b/1)[=1]
koğu: Nesnelere yayılan küçücük zerrelere burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu.
k.+lar (6a/9)[=1]
kol: İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm.
k.+undan (2a/4)[=1]
kon-: Koyma işi yapılmak.
k.-ması (2a/1)[=1]
kördiyâl: <Fr. Çarpıntı ve kalp rahatsızlığında kullanılan rahatlatıcı bir ilaç.
k. (3a/7), (3b/4), (8b/3), (8b/4)[=4]
korq-: Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak.
k.-mağdan (3a/4)[=1]
koş-: Bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek.
k.-mağ (9a/4)[=1]
kömür: Kömür madeni.
k. (1b/5)[=1]
kuşak: Başın her iki yanında bulunan işitme organı.
k. (7b/13), (7b/13)
k.+ağrısında (7b/13)
k.+arçasına (7b/13)[=4]
kurulğ: Kuru olma durumu.

k.+1 (6b/9)[=1]

kuş-: Midenin içindekini basınçla ağızdan dışarı atmak, çıkarmak, kayyetmek, istifra etmek.

k.-mağı (3b/13)

k.-mağ (3b/11) [=2]

kuvvet: <Ar. Fiziksel güç, takat.

k. (2b/11), (4a/9), (5a/3), (5a/4), (5a/6), (5a/9), (7a/2)

k.+siz (8a/5)

k.+vèrmek (5a/6)

k.+vèrüb (2b/11), (4a/9), (5a/9), (7a/2)[=13]

kuyruğ şokumu: İnsanda omurganın alt ucunun bitim yeri.

k.+na (8a/2)[=1]

küşâd: <Far. Açma, açılma.

g. (4a/10)

g.+êder (4a/10)[=2]

L

lakın: <Ar. Ama.

l. (5a/8), (7a/10)[=2]

latîf: <Ar. Temiz, hoş giden, hoş.

l. (7a/13)

l.+olmağ (7a/13)[=2]

lâyık: <Ar. Bir kimseye uygun olan, yaraşan.

l.+ıyıla (8a/5)[=1]

lâzım: <Ar. Gerek, gerekli.

l. (7a/11), (8b/3)[=2]

leke: <Far. Vücudun herhangi bir yerinde oluşan değişik renk.

l.+lerüğ (8b/8)[=1]

lezzet: <Ar. Ağız yoluyla alınan tat.

l. (3a/3)[=1]

lîmûn şuyı: <Rum+T. Limondan elde edilen meyve suyu

l.+ yıla (8b/6)[=1]

luqmân rûhı: <Ar. Eter.

l. (3a/1), (3a/12), (3a/9), (3b/3), (3b/6), (4b/3)

l.+ndan (2b/10), (3b/8)[=8]

M

mâdde: <Ar. Madde, element, öge.

m.+sinde (4b/4), (9a/6)[=2]

ma'de: <Ar. Mide.

m. (3a/12), (4b/5), (5b/4), (7a/2), (8a/9)

m.+ağrısı (4b/5)

m.+ağrısına (8a/9)

m.+bozuklığı (6a/7)

m.+de (6a/13), (6a/9)

m.+nüğ (6b/1)

m.+ye (2b/11), (4a/9), (5a/9), (7a/2)

m.+yi (6b/7)[=16]

mağnezîyâ: <Fr. Maruf bir maden.

m. (6a/10), (6a/7)

m.+dan (6b/5)[=3]

mağal: <Ar. Yöre.

m.+de (9a/7)[=1]

mâ'il: <Ar. Eğilimli, meyl edici.

m. (7b/2)[=1]

ma'nâ: <Ar. Anlam.

m.+sına (8b/2)[=1]

manğal: <Ar. Isınmaya, bir şey pişirmeye yarayan, sac, bakır veya pirinçten, türlü biçimlerde üstü açık ayaklı ocak, korluk.

m. (1b/5)[=1]

marâz: <Ar. Hastalık.

m.+ında (2b/7), (7b/11), (7b/6), (8b/10)[=4]

marîze: <Ar. Hastalıklı.

m.+nüğ (3b/8)[=1]

maţbûh: <Ar. Pişirilmiş, kaynatılmış nesne; pekmez.

m. (4b/7)

m.+ına (4a/4)
m.+ınuğ (8a/11)[=3]
māye: <Far. Bazı besinlerin yapımında mayalanmayı sağlamak için kullanılan madde, ferment.
m. (2a/1), (2a/3)
m.+nüğ (2a/2)[=3]
maẓarrat: <Ar. Zarar, zarar verme.
m. (2b/1)[=1]
mebnī: <Ar. ....den dolayı, ...den ötürü.
m. (2b/1)[=1]
melīṣā rūḥī: <Rum.+Ar. Baygınlığa karşı iyi gelen oğul otu özü.
m. (2b/7), (2b/9)[=2]
melīṣā şuyı: <Rum.+T. Oğul otundan elde edilen su.
m. (3b/2)[=1]
memdūḥ: <Ar. Beğenilmiş, övülmüş.
m.+dur (4b/4), (4b/9), (9a/5)[=3]
memduḥ: Bk. memdūḥ
m.+dur (6b/6)[=1]
meme: Emcek.
m.+nüğ (7b/7), (8b/11)[=2]
memnū[‘]: <Ar. Yasak.
m. (1b/4)
m.+olub (1b/4)[=2]
memzūcen: <Ar. Mezcolunmuş, karıştırılmış, karışmış.
m. (2b/3), (4a/8), (8b/6)[=3]
menāfi[‘]: <Ar. Yararlar, yararlı şeyler.
m. (3a/11), (4a/13)
m.+i (8a/6), (8b/9), (9a/6), (5b/4)
m.+ine (5b/1) [=7]
men[‘]: <Ar. Önleme, esirgeme.
m. (5b/11), (7a/1), (7a/10)

m.+èder (5b/11), (7a/1), (7a/10)[=6]
menekşe şurūbī: <Far.+Ar. Menekşe bitkisinden elde edilen ve tedavi amacıyla kullanılan şerbet.
m. (3a/2)[=1]
menekşe yağı: Menekşe çiçeğinden elde edilen ve tedavi amacıyla kullanılan bir yağ.
m. (7a/12)[=1]
merhem: Merhem, deriye sürülerek kullanılan, içinde birçok etkili madde bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız ilaç.
m.+den (7a/8), (7a/9)
m.+dür (7a/4), (7b/2)
m.+i (7a/4)
m.+iyile (2b/3)[=6]
merhem-i mezkūr: <Ar. Sözü edilen merhem.
m.+uğ (7a/11)[=1]
meṣāne taşı: <Ar.+T. İdrar torbasında oluşan taş.
m.+nı (5b/10)[=1]
mevcūd: <Ar. Var olan, bulunan.
m. (1b/1)[=1]
mezbūr: <Ar. Adı geçen.
m. (5a/8), (7a/7)[=2]
mezc: <Ar. Katma, karıştırma.
m. (3a/2), (6a/11), (6b/6), (8b/4)
m.+olunarak (6a/11)
m.+olunarak (8b/4)[=6]
mezkūr: <Ar. Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.
m. (2a/2), (2b/12)[=2]
miḳdār: <Ar. Düzeye, belirlenen gerekli miktar, doz.
m. (4a/11), (4b/13)
m.+ı (3b/3)[=3]

miqdâr-ı vâfî: <Ar. Yeterli ölçüde.
m. (2a/2)[=1]

minvâl-i mezkûr: <Ar. Bahsi geçen şekilde.
m. (4a/2)[=1]

mişallü: <Ar.+T. Benzer.
m. (3a/10), (4b/8), (6a/9), (6b/11)[=4]

mizâc: <Ar. İnsan vücudunun fizyolojik yapısı, sağlık.
m.+ına (6a/12)[=1]

mor: Kırmızı ile mavinin karışmasından oluşan renk.
m. (7b/3)[=1]

mişko çayı: <?+Çin. Tedavi amaçlı da kullanılan bir çay çeşidi.
m. (6a/1)[=1]

muqaddem: <Ar. Önceki zamanca.
m.+leri (5a/3)[=1]

murâd: <Ar. İstek, dilek.
m. (2a/4)[=1]

mücerreb: <Ar. Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış.
m.+dür (3a/8), (7a/3)[=2]

mülâbese: <Ar. Birbirine benzeyen iki şeyin birbirinden ayırddilemeyerek karıştırılması.
m.+siyile (2a/12)[=1]

münâsib: <Ar. Benzer, uygun.
m. (4a/12)[=1]

müsekkin: <Ar. Teskin edici, uyuşturucu, yatıştırıcı ilaç.
m. (6b/9)
m.+olmağıla (6b/9)[=2]

müşhil: <Ar. Bağırsakları çalıştırıp temizleyen, dışkıının kolaylıkla dışarı atılmasını sağlayan ilaç.
m. (6b/6)[=1]

müsta' mel: <Ar. Kullanılmış.

m. (5a/2)
m.+dür (4b/13)[=2]

müşâbih: <Ar. Benzer, benzeyen.
m. (5b/3)
m.+dür (4a/13), (5b/2)[=3]

müşâhede: <Ar. Bir şeyi gözle görme.
m. (3a/6), (8a/6), (8b/9)
m.+olındığı (8a/6)
m.+olunur(3a/6), (8b/9)[=6]

N

nabz: <Ar. Kalp atışının sağladığı kan basıncından dolayı atardamarlara parmakla basıldığında duyulan vuru.
n. (2a/8)[=1]

nâdir: <Ar. Seyrek, az bulunur.
n. (5a/3)[=1]

nâfi': <Ar. Faydalı, şifalı.
n.+dür (2b/13), (2b/7), (4a/11), (4a/5), (4a/8), (4b/3), (5a/12), (5b/8), (6a/4), (6b/11), (7b/12), (7b/4), (8b/12)[=13]

nâşi: <Ar. Ötürü, dolayı, sebebiyle.
n. (2a/7), (3a/4), (4b/6), (6a/8), (6b/1), (6b/10), (8b/13), (8b/7)[=8]

nefret: <Ar. Tiksınme, tiksinti.
n. (7b/1)
n.+olunmaz (7b/1)[=2]

nev': <Ar. Çeşit, tür.
n. (7a/4)[=1]

nezle: <Ar. Soğuk almaktan ileri gelen, burun akması, aksırma ile beliren hastalık.
n. (4a/10)[=1]

nihâyet: <Ar. Son, sonunda.
n. (4b/7), (6a/10), (6b/2)[=3]

nikrîs: <Ar. Gut hastalığı, ayak şişmesi.
n. (2a/10)[=1]

nisâ: <Ar. Kadınlar.

n. (8a/8)[=1]

nişâdur rûhî: <Far.+Ar. Amonyak.

n. (1b/3), (3a/10), (9a/6)

n.+ndan (1b/7)

n.+yıla (9a/5)[=5]

noğşan-ı hażm: <Ar. Sindirim sisteminin iyi çalışmaması durumu.

n. (4b/8)[=1]

nüşâdur rûhî: Bk. nişâdur rûhî

n. (2a/2), (2a/11)[=2]

nüzûl: <Ar. Nüzul inme, felç.

n. (7b/11)[=1]

Ö

ol-: Olmak, bulunmak, meydana gelmek.

o.-an (1b/1), (2b/5), (6a/13), (6a/5), (6b/10), (6b/12), (7b/3), (7b/6), (8b/13)

o.-arağ (2a/11), (3b/8)

o.-dığı (6b/7), (7b/8)

o.-duğı (5b/5)

o.-duğları (2b/8)

o.-ınarağ (2a/13)

o.-ındığı (2a/12)

o.-ınması (1b/4)

o.-mağı (5b/11)

o.-mağıla (6b/9), (9a/7)

o.-mağ (1b/3), (2a/12), (5a/4), (7a/13)

o.-masında (8a/5)

o.-mayub (8b/7)

o.-muşlardur (5a/8)

o.-sa (7a/9)

o.-ub (1b/4), (3b/11), (4a/10), (5b/4), (8b/2)

o.-ur (2a/3), (2a/6), (7b/10), (8b/1), (5b/7)[=39]

olın-: Meydana getirilmek, yapılmak.

o.-a (4a/1), (4b/12)

o.-an (5b/12)

o.-arağ (2b/10), (6b/3), (8b/4), (3a/2), (3b/1), (6a/11), (2a/3)

o.-dığı (4b/4), (8a/6)

o.-dığından (7a/5)

o.-duğda (2a/5), (2a/6), (2b/10), (6a/11), (7a/7), (7a/9), (8a/6)

o.-mağıla (3b/4)

o.-mağ (2a/9), (3a/3), (3b/10), (4b/2), (4b/4), (4b/8), (5b/8), (7a/13), (7b/10), (7b/4), (8a/12), (8a/3), (8a/8), (8b/12), (8b/3), (8b/9), (9a/1)

o.-mağdan (6b/3)

o.-maz (7b/1)

o.-mış (9a/7)

o.-mışdur (7b/8), (9a/8)

o.-sa (3a/7), (3b/13), (4a/11), (4a/4), (5b/9), (6b/11)

o.-ub (3b/13), (3b/3), (4b/7)

o.-ur (1b/4), (2a/1), (2b/6), (3a/12), (3a/6), (3b/1), (3b/4), (3b/7), (4a/2), (4a/8), (4b/12), (5b/6), (6b/12), (8b/5), (8b/6), (8b/9)[=68]

omuz: Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.

o. (2a/10)[=1]

on: On.

o. (2b/9), (3a/2), (3b/1), (3b/9), (5b/10), (5b/3), (8a/8)[=7]

on beş: On beş.

o. (5b/3)[=1]

orta: Bir şeyin eşit olarak ayrılabilceği bölüm

o. (8b/11)

o.+sına (7b/7)[=2]

otur-: Vücudun herhangi bir yerine kan, su vb. şeylerin toplanması.

o.-ma (7b/3)[=1]

Ö

öl-: Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek

ö.-mek (2a/8)[=1]

P

pāmük: <Far. Ebegümeçigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi; (*Gossypium*).

p.+la (8a/13)[=1]

pāpādyā: <Rum. Birleşikgillerden, 20-50 santimetre yüksekliğinde, baharda çiçek açan, taç yaprakları beyaz, ortası sarı kömeçli, bir yıllık otsu bir bitki, yoğurt çiçeği (*Matricaria chamomilla*).

p. (4a/4), (4b/6), (8a/11)[=3]

parmak: Parmak.

p.+larıṅ (8a/1)[=1]

pek: Gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok.

p. (2a/7), (3a/8), (4b/13), (4b/4), (4b/9), (5a/2), (5a/6), (6a/6), (6b/6), (7a/3), (7b/12), (7b/8), (8a/12), (8a/3)[=14]

pekişdir-: Sağlamlaştırmak, tahkim etmek.

p.-mesine (8b/1)

p.-üb (6a/5)[=2]

pelin tozu: <Rum.+T. Pelin bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir bitki tozu.

p. (6b/13)[=1]

peydā: <Far. Meydana gelme, ortaya çıkma.

p. (7a/7), (7b/3)

p.+olan (7b/3)

p.+olduğda (7a/7)[=4]

pişir-: Isı etkisiyle belirli bir kullanıma elverişli duruma getirmek.

p.-üb (8b/1)[=1]

portakal yağı: <Fr.+T. Portakal bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ.

p. (7a/12)[=1]

R

rāhatsız: <Ar.+T. Hasta, keyifsiz.

r. (2b/8)

r.+oldukları (2b/8)[=2]

rahm: <Ar. Döl yatağı; çocuğun, içinde yetiştiği ve dışı canlılara mahsus organ.

r. (4b/13)

r.+ağrılarında (4b/13)

r.+inden (3b/7)[=3]

rāyiḥa: <Ar. Koku.

r.+sı (7a/13)[=1]

rāziyāne yağı: <Far.+T. Rezene bitkisinden elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ.

r. (4a/8)[=1]

rencide: <Far. İncinmiş, kırılmış.

r. (4a/1)[=1]

renk: <Far. 1. Renk. 2. Boya.

r.+lerinden (5a/13)[=1]

riḥ-i rahm: <Ar. Rahimde olan yel.

r.+de (4b/13)[=1]

riḥ-i tayyār: <Ar. Romatizma, yel.

r. (2a/10)

r.+a (4a/6)[=2]

rūḥ: <Ar. Esans

r.+dan (2b/12), (2b/13)

r.+ı (2a/11), (2a/3)

r.+ından (1b/7)[=5]

rūḥ-i mezkūr: <Ar. Bahsi geçen esans.

r.+dan (2a/5)[=1]

rūḥu'l-nūşādur: < Ar.+Far. Amonyak.

r. (2b/4)[=1]

ruṭubāt-ı bedeniyye: Bedendeki nem, yaşlık, ıslaklık.

r.+yi (7a/1)[=1]

S

sā'at: <Ar. Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası.

s.+de (4a/1), (8a/11)[=2]

şābit: <Ar. Gerçekliği tespit edilmiş, kanıtlanmış olan.

s.+dür (8a/7)[=1]

şaç: Baş derisini kaplayan kıllar.

s.+lara (7a/10)

s.+ları (7a/10)[=2]

şahk: <Ar. Ezmek.

s. (5b/13)

s.+ëdüb (5b/13)[=2]

şancu: Sancı, iç organlarda batar veya saplanır gibi duyulan, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı.

s. (7b/6)

s.+lara (8a/10)

s.+sı (4b/5)[=3]

sancu: Bk. şancu

s. (2b/5)

s.+lar (5b/7)

s.+sı (4a/3), (5b/5)[=4]

şandal: <Ar. Sandalgillerden, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç (*Santalum album*).

s. (5a/5), (5a/7), (5a/12), (5a/2)

s.+uñ (5b/1)[=5]

şandal yağı: <Ar.+T. Sandal ağacından elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ.

s.+ndan (5a/5)

s.+mı (5a/7)[=2]

şanduğ: <Ar. İçine çeşitli şeyler konulan, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası.

s.+ında (1b/1)[=1]

şar-: Örtmek.

s.-mağ (7b/6), (9a/4)[=2]

şarı şandal: <T.+Ar. Sandal ağacının sarı renkli cinsi.

s. (5a/12)

s.+uñ (5b/1)[=2]

şarı şandal yağı: <T.+Ar.+T. Sarı sandal ağacından elde edilen ve tedavi amaçlı kullanılan bir yağ.

s. (5a/2)[=1]

şaru: Sarı.

s.+ca (7b/2)[=1]

şavuşdur-: Geçıştirmek, atlatmak.

s.-ur (6a/7)[=1]

sebeb: <Ar. Bir şeyin olmasına veya belli bir hâlde bulunmasına yol açan şey.

s. (8b/1)

s.+iyile (5a/4)

s.+olur (8b/1)[=3]

sedef yağı: <Ar.+T. Sedeften elde edilen yağ.

s. (4b/12)[=1]

şelcü'l-ħükemā: <Ar. Kibrit ile güherçileden meydana gelen bir devā.

s. (6b/8)[=1]

semm: <Ar. Zehir, ağı.

s.+den (6b/12)[=1]

serhoş: <Far. Sarhoş.

s. (5b/11)

s.+olmağı (5b/11)[=2]

serinlik: Serin olma durumu.

s. (8b/5)[=1]

sersemlik: <Far. Herhangi bir sebeple bilinci ve duyguları zayıflamış olan.

s. (1b/6)[=1]

ses: Kulağın duyabildiğı titreşim, ün.

s. (6b/10)[=1]

ses tütğunlığı: Ses kısılması.

s.+nda (6b/10)[=1]

şıcaq: Isısı yüksek olan, çok ısınmış.

s. (7a/6), (8b/13)

s.+şuya (7a/6)[=3]

şıkındı: Sorun, mesele.

s.+larında (3a/13), (3a/5),
(3b/4)[=3]

şinjir: Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.

s. (4b/12), (7b/9), (8b/10)

s.+ağrılarında (8b/10)

s.+ağrılarına (4b/12)

s.+‘illetlerine (7b/9)

s.+lerinün (8a/5)[=7]

sirke: <Far. Salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm, elma, limon vb. suyu.

s. (6a/2)

s.+siyile (1b/8)[=2]

siyâh: <Far. Kara.

s. (7b/3)[=1]

şoğuk: Isısı düşük olan.

s. (7a/6)

s.+dan (8b/7)

s.+şuya (7a/6)[=3]

soğuk: Bk. şoğuk

s.+dan (4b/5)[=1]

şoq- (I): Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek.

s.-masına (6a/3)[=1]

şoq- (II): İçine veya arasına girmesini sağlamak.

s.-masından (7a/7)[=1]

şoğra: Daha ileri bir zamanda.

s. (3b/7)[=1]

soğra: Bk. şoğra

s. (6b/12)[=1]

şu: Su, ab.

s. (2b/12), (3a/13), (3b/5),
(6a/11), (6a/4), (6b/3), (8b/13)

s.+boyası (5b/9)

s.+dur (3a/9)

s.+ya (7a/6), (7a/6)

s.+yı (2b/9), (3a/1), (3a/2),
(3b/12), (3b/2), (3b/2), (3b/6),
(4b/2), (5a/10), (8a/7)

s.+yına (3b/12)

s.+yıyla (8b/6)[=23]

şu boyası: Su ile eriyebilen ağaç boyası.

s. (5b/9)[=1]

şüret: Bk. şüret

s.+de (3b/5)[=1]

şüret: <Ar. Biçim, yol, tarz.

s.+le (5b/1)[=1]

şüdde: <Ar. Çeşitli organlarda görülen tutkunluk.

s.+leri (6b/12), (6b/13)[=2]

şür-: Dokundurmak, değdirmek, sürmek.

s.-mek (7a/11), (7b/13), (7b/7),
(7b/7), (8a/1)

s.-seler (5b/12)[=6]

Ş

şahş: <Ar. Kişi.

ş.+uñ (6a/11)[=1]

şakaq: Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge.

ş.+lara (1b/8), (4a/11),
(7b/12)[=3]

şarâb: <Ar. Şurup; çeşitli meyvelerden belirli yöntemlerle üretilen sıvı ilaç.

ş. (5b/10), (5b/9), (6a/2)[=3]

şeftâlû: <Far. Şeftali (*Persica Vulgaris*).

- ş. (5b/11), (5b/12), (5b/2), (5b/4)
 ş.+çekirdeği (5b/11), (5b/2)
 ş.+çekirdeginden (5b/12), (5b/4)[=8]
- şeker:** <Far. Şeker.
 ş. (3b/9), (4a/12), (4b/7), (5a/1), (5a/8), (8b/4)
 ş.+e (4b/11)[=7]
- şerbet:** <Ar. Meyve suyu ile şekerli su karıştırılarak yapılan içecek.
 ş. (3b/2)[=1]
- şifâ:** <Ar. Hastalıktan kurtulma, onma.
 ş. (2a/9)[=1]
- şifâ-müeyesser:** <Ar. Kolay iyileşmek, kolay şifâ bulmak.
 ş. (7b/10)[=1]
- şimdi:** Şu anda.
 ş.+lerde (5a/2)[=1]
- şişe:** <Far. İçerisine sıvı konulan, dar ağızlı uzun kap.
 ş. (5a/10)[=1]
- şöyle:** Şu yolda, şu biçimde.
 ş. (1b/5), (2b/4)[=2]
- şurub:** <Ar. Çeşitli meyve özleri ve şekerin kaynatılmasıyla elde edilen içecek.
 ş.+ı (3a/2)
 ş.+ıyla (3b/2), (8b/3)[=3]
- İ**
- tâ:** <Far. Bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz.
 t. (8a/2)[=1]
- ta'âm:** <Ar. Yemek, yiyecek.
 t. (6a/8)
 t.+a (2b/11)
 t.+édüb (6a/8)[=3]

- ta'am:** Bk. ta'âm
 t.+ı (5b/2)[=1]
- taban:** Ayağın alt yüzü, aya.
 t.+larına (2a/8)[=1]
- tabi'at:** <Ar. Huy, karakter, mizaç.
 t.+ıyla (5a/7)[=1]
- tabi'i:** <Ar. Tabiatle ilgili, tabiat icabı olan.
 t. (8a/3)[=1]
- ta'bir:** <Ar. Deyiş, anlatım, ifade.
 t. (7b/4)
 t.+eyledikleri (7b/4)[=2]
- tafsil:** <Ar. Bir şeyi ayrıntılarıyla anlatma, açıklama.
 t. (9a/7)
 t.+den (9a/8)[=2]
- tahrir:** <Ar. Yazma, kitabet.
 t. (4b/4)[=1]
- ta'ife:** <Ar. Hususi bir sınıf meydana getiren insanlar.
 t.+lerinüj (8a/8)[=1]
- takdir:** <Ar. Belirleme, ölçüleme, beğenme
 t.+de (3b/11), (6b/7)[=2]
- taqrīb:** <Ar. Yaklaştırma, yaklaşık.
 t.+iyile (1b/3), (7a/13)[=2]
- taqtir:** <Ar. Damla damla akıtma, damlama.
 t. (2b/9), (3b/1), (3b/13), (3b/3), (4a/4), (4b/2), (4b/7), (8a/11)
 t.+olinsa (4a/4)
 t.+olinub(3b/13), (4b/7)[=11]
- talak:** Dalak.
 t. (6a/2)
 t.+ağrısını (6a/2)[=2]
- tamla:** Damla, katre.

t. (2b/4), (2b/9), (3a/1), (3b/6), (3b/9), (4b/2), (4b/7), (5a/11), (5a/9), (8a/11), (8a/8)
 t.+dan (3a/13), (4b/10)
 t.+ya (3b/1), (4b/11)[=15]

ıamladıł- Damlatma işi yapılmak.
 t.-sa (4a/5)
 t.-ub (3b/10), (3b/6), (4b/11), (5a/11), (8a/8)[=6]

ıamlat- Damlatmak.
 t.-mağ (5a/9)[=1]

ıaraf: <Ar. Ön, arka, sağ, sol, üst, alt vb. yanların her biri.
 t.+a (2b/5), (7b/6)
 t.+dan (2a/4)
 t.+ına (2a/5), (7b/13), (8a/2)
 t.+ında (7a/9)
 t.+ını (3b/8)[=8]

ıaşııı: <Ar. İyiletme.
 t. (6b/8)
 t.+èder (6b/8)[=2]

ıaş: Taş.
 t.+ını (5b/10)[=1]

ıecrübe: <Ar. Deneyim.
 t. (7b/8)
 t.+olınmışđur (7b/8)[=2]

ıeftııı: <Ar. Açma, mideyi açan geğirme.
 t. (6b/13)
 t.+èdüb (6b/13)[=2]

ıekrâr: <Ar. Tekrar, bir kez daha.
 t. (4a/1), (9a/7)
 t.+olına (4a/1)[=3]

ıemmet mim temme: <Ar. Bitti tamam oldu.
 t. (9a/9)[=1]

ıenâvül: <Ar. Alıp yeme, alınıp yenilme.
 t. (5b/11)

t.+eylese (5b/11)[=2]

ıenkııı: <Ar. Bir şeyin fazla ve lüzumsuz kısımlarını çıkartıp düzeltme, ayıklama, arıtma.
 t. (6b/8)
 t.+èder (6b/8)[=2]

ıer: Ter, arak.
 t. (5a/10)[=1]

ıerlet- Terlemesine sebep olmak.
 t.-ici (5a/3)
 t.-mek (5a/5), (5a/6)[=3]

ıertııı: <Ar. Doktorun hastaya verdiği ilaç düzeni.
 t.+inden (3a/7)[=1]

ıeshil: <Ar. Kolaylaştırma.
 t. (8a/9)
 t.+èder (8a/9)[=2]

ıe'şir: <Ar. İşleme, dokunma; içe işleme.
 t. (2b/10)
 t.+inden (1b/6), (8b/13)[=3]

ıeskin: <Ar. Acı, öfke, heyecan vb. duyguları yatıştırma, dindirmeye çalışma.
 t. (5b/13), (6a/2)
 t.+èder (5b/13), (6a/2)[=4]

ıılâ: <Ar. Sürülerek kullanılan ilaçlar, merhem.
 t. (1b/8), (2a/11), (2a/6), (2a/9), (2b/3), (2b/6), (3a/12), (4a/11), (4a/8), (4b/12), (7a/13), (7a/8), (7a/9), (7b/10), (7b/11), (7b/4), (7b/5), (8a/3), (8a/6), (8b/12), (8b/9), (9a/1), (9a/3)
 t.+èdüb (7b/5)
 t.+eyledikte (7a/8)
 t.+olunduğda (2a/6), (7a/9), (8a/6)

- t.+olunmak (2a/9), (7a/13), (7b/10), (7b/4), (8a/3), (8b/12), (8b/9), (9a/1)
- t.+olinsa (4a/11)
- t.+olmur (2b/6), (3a/12), (4a/8), (4b/12)[=41]
- tolu:** Çok olan, fazla.
t.+sı (4b/11)[=1]
- toluluğ:** Dolu olma durumu.
t.+ından (6b/1)[=1]
- türunc yağ:** Turunçdan elde edilen bir yağ.
t. (4b/9)
t.+ndan (4b/10)[=2]
- tüt-:** Tutmak.
t.-ub (8b/1)[=1]
- tütğunluğ:** Tutukluk.
t.+ında (6b/10)[=1]
- tanzîm:** <Ar. Düzelme, düzenleme, düzen verme, yoluna koyma.
t. (3b/4), (6b/6), (8b/3)
t.+éderler (6b/6)
t.+olunmak (8b/3)
t.+olmur (3b/4)[=6]

U

- uğraş-:** Bir işi başarmaya çalışmak, iş edinmek.
u.-anlarda (8a/4)[=1]
- uyku:** Uyku.
u. (2b/8)[=1]
- uyu-:** Uyku durumunda olmak
u.-mağdan (6a/8)
u.-mayub (2b/8)[=2]
- ‘uzv:** <Ar. Organ.
‘u.+a (7b/11)
‘u.+ı (7b/5)
‘u.+uñ (9a/3)[=3]

Ü

- üç:** Üç.
ü. (4a/12), (5a/9)[=2]
- üst:** Üst.
ü.+üne (5a/8), (7b/5), (8a/13), (8a/5), (8b/10), (8b/12), (9a/1)
ü.+üni (9a/4)[=8]
- üzer:** Üst.
ü.+e (1b/7), (4a/2), (4b/4), (5a/6)
ü.+ine (9a/4)[=5]

V

- vaqt:** <Ar. Zaman.
v. (2b/8), (5b/5)
v.+inde (5b/7)[=3]
- vanilyā yağ:** <İt.+T. Vanilya bitkisinden elde edilen yağ.
v. (7a/12)[=1]
- var:** Mevcut.
v. (2a/12)
v.+dur (2a/9)[=2]
- važ’:** <Ar. Koyma, konulma.
v. (8a/13)
v.+étmek (8a/13)[=2]

ve:

- ve. (1b/2), (1b/3), (1b/5), (1b/5), (1b/6), (1b/6), (1b/8), (1b/8), (2a/10), (2a/10), (2a/10), (2a/10), (2a/10), (2a/12), (2a/3), (2a/7), (2a/7), (2a/8), (2a/9), (2b/11), (2b/13), (2b/3), (2b/3), (2b/6), (3a/2), (3a/4), (3a/4), (3a/5), (3a/5), (3a/6), (3a/9), (3b/2), (3b/2), (3b/5), (3b/7), (4a/10), (4a/10), (4a/12), (4a/13), (4a/13), (4a/3), (4a/3), (4a/6), (4a/6), (4a/7), (4b/1), (4b/10), (4b/13), (4b/5), (4b/6), (4b/7), (4b/7), (4b/8), (4b/9), (4b/9), (5a/3), (5a/4), (5a/6), (5a/8), (5b/1), (5b/13), (5b/5), (5b/7), (5b/8), (6a/12), (6a/12),

(6a/13), (6a/2), (6a/3), (6a/5),
 (6a/6), (6a/9), (6b/1), (6b/1),
 (6b/12), (6b/8), (6b/8), (6b/8),
 (6b/9), (7a/1), (7a/10), (7a/3),
 (7a/6), (7a/7), (7a/8), (7b/13),
 (7b/2), (7b/3), (7b/6), (8a/1),
 (8a/10), (8a/12), (8a/5), (8a/7),
 (8a/9), (8b/1), (8b/1), (8b/10),
 (8b/11), (8b/13), (8b/13), (8b/8),
 (8b/8), (8b/8), (9a/3), (9a/3),
 (9a/4), (9a/6)[=108]

veca': <Ar. Ağrı, sızı, acı.

v.+ında (2a/11)

v.+yı (4a/4)[=2]

veca'-ı bañın: <Ar. Karın ağrısı, kuru buruntu.

v. (4a/2)[=1]

veca'-ı ma'de: <Ar. Mide ağrısı.

v. (4b/8)[=1]

veca'-ı mefâşıl: <Ar. Mafsal ağrıları.

v. (4a/5)[=1]

vech: <Ar. Sebep, vesile, münasebet.

v. (9a/7)[=1]

vêr-: Vermek.

v.-ici (5a/3)

v.-mek (5a/6), (8b/6)

v.-üb (2b/11), (4a/9), (5a/9),
 (7a/2)[=7]

vêril-: Verilmek.

v.-üb (3a/3)[=1]

vesâ'ir: <Ar. Diğer.

v. (4a/6), (5a/9)[=2]

vurul-: Vurma işine konu olmak.

v.-mağdan (7b/3)[=1]

vücüd: <Ar. İnsan veya hayvan gövdesi, beden.

v. (5a/12)

v.+gevşekliğine (5a/12)[=2]

Y

yâ: <Ar. Ya, veya.

y. (2a/13)[=1]

yağ: Yağ.

y.+dan (5a/8), (5b/12), (8a/2),
 (9a/2)

y.+ı (2b/3), (2b/4)

y.+ına (4a/5)

y.+ıyla (2b/3)

y.+lar (2b/2)

y.+uğ (9a/6)[=10]

yâhüd: <Far. Veya, ya da.

y. (2a/1), (2a/4), (3b/12),
 (3b/5), (4a/12), (4a/5), (4b/6),
 (5b/6), (6a/8), (7a/6),
 (7b/3)[=11]

yağı: Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan, koyuca lapa veya özel biçimde yapılmış eczalı parça.

y. (2a/4)[=1]

yağıcı: Yakma özelliği olan, yakan.

y. (1b/3), (2a/12)[=2]

yalnız: Yalnızca, sadece.

y. (1b/4), (2a/11), (6b/7)[=3]

yan: Kalça kemiğinin üst bölümü.

y. (4a/7)

y.+ağrıları (4a/7)[=2]

yanak: Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü.

y. (8b/8)[=1]

yanıg: Yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz.

y.+ı (8b/12)

y.+lar (8b/13)[=2]

ya'nî: <Ar. Yani.

y. (4a/2), (4a/9), (5a/13),
 (5b/7), (8b/2)[=5]

yap-: Yapmak.

y.-ub (5b/9)[=1]

yara: Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik.

y. (2a/6)

y.+ları (6a/5), (6a/6), (7a/5)

y.+larına (8a/12)

y.+nuş (8a/13)[=6]

yarım: Bir bütünün yarısı olan miktar.

y. (3b/12), (3b/3)[=2]

yâsemîn yağı: <Far.+T. Yasemin bitkisinden elde edilen ve tedavi amacıyla kullanılan bir yağ.

y. (7a/11)[=1]

yêr: Yer.

y. (8b/10)

y.+de (2b/1)

y.+e (7b/2), (7b/4)

y.+ine (8b/11)

y.+lerine (2a/8)[=6]

yeşil: Yeşil.

y.+e (7b/2)[=1]

yılan: Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen, uzun hayvan.

y. (6a/3)

y.+şoğmasına (6a/3)[=2]

yigirmi: Yirmi.

y. (3a/1), (3a/1), (7a/3)

y.+dirhem (3a/1)

y.+tamlı (3a/1)[=5]

yine: Yine, tekrar.

y. (4a/2), (4a/5)[=2]

yirmi: Bk. yigirmi

y. (8a/11)[=1]

yok: Olmayan, bulunmayan şey.

y.+dur (5a/13)[=1]

yumurta: Tavuk yumurtası.

y. (6a/9)[=1]

yumuşad-: Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek.

y.-ıcı (2b/2)

y.-ub (7a/9)[=2]

yürek oynaması: Kalp çarpıntısı, hafakan, nefes darlığı.

y.+na (3a/4)[=1]

yüz (I): Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

y. (8a/10)[=1]

yüz (II): Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat.

y. (8b/8)

y.+e (7a/10)[=2]

Z

zamân: <Ar. Bu sürenin belirli bir parçası, vakit.

z. (5b/6)[=1]

zâtü'l-cenb: <Ar. Zatürre.

z. (8b/10), (2b/6), (7b/6)[=3]

zîrâ: <Far. Zira, çünkü.

z. (5a/3)[=1]

ziyâde: <Ar. Çok, daha çok, çok fazla.

z. (2a/12), (2a/3), (2a/7), (2b/10), (4b/13), (6a/12), (8a/3), (8a/4)

z.+ce (2a/6)

z.+siyile (1b/3), (2b/7), (3a/5), (4a/1), (7b/4), (9a/4)[=15]

zuhûr: <Ar. Ortaya çıkma, görünme, belirme, baş gösterme, meydana çıkma.

z. (1b/6), (4a/11), (4b/6), (8a/4)

z.+ède (8a/4)

z.+éder (4a/11), (4b/6)

z.+éderse (1b/6)

z.+ında (4a/3), (4b/1)

z.+unda (3a/7), (6b/2)[=12]

zükâm: <Ar. Nezle.

z.+dan (4a/10)[=1]

Metnin içerisinde yer alan ve deva olarak kullanılan unsurlar ise şunlardır:

acı bādem (<i>Amygdalus amara</i>).	maṭbūḥ
afyūn rūḥı	melışā rūḥı
ağac kavunu (<i>Citrus medica</i>).	melışā şuyı
‘anber yağı	menekşe şurūbı
anışūn yağı	menekşe yağı
bādem yağı	misko çāyı
bālşāmı rūḥı	müşhil
buğday (<i>Triticum aestivum</i>).	nişādur rūḥı (nüşādur rūḥı)
çiçek	pāmūk (<i>Gossypium</i>)
dārçın yağı (darçın yağı)	pāpādya (<i>Matricaria chamomilla</i>).
frenk üzümü (<i>Fibes nigrum</i>)	pelin tozu
gühercile	portakal yağı
gül sirkesi	rāziyāne yağı
hardal	rūḥu’l-nüşādur
haṭmı merhemi	şandal (<i>Santalum album</i>).
haṭmı yağı	şandal yağı
‘ıtrifıl yağı	şarı şandal
kahve	şarı şandal yağı
karanfil yağı	sedef yağı
karı mü’ t-tartır	şelcü’l-ḥükemā
kaymak merhemi	sirke
kırmız	şu boyası
kırmızı şandal (<i>Santalum album</i>)	şarāb
kordiyāl	şeftālū (<i>Persica Vulgaris</i>).
kömür	şeker
līmūn şuyı	tūrunc yağı
luqmān rūḥı	vanilyā yağı
mağneziyā	yāsemın yağı
māye	

Sonuç

14. yüzyıldan itibaren çeviri eserlerle birlikte Türk tıbbı açısından önem arz eden edviye eserleri hem tıp alanında hem de dil alanında incelenmeye değer bulunan ve her iki alana da katkı sağlayan eserler olmuşlardır. Çalışmaya konu olan “**Risâle-i Edviye**” yani Edviye Risâlesi adlı çalışma da bu edviye eserlerinin bir özeti niteliğinde değerlendirilebilir. 9 varaktan oluşan bu eserde, 215 satır ve 1956 kelime vardır. Tedavi amacıyla oluşturulan ve kullanılan devaları anlatan çalışmada terkiplerin oluşturulmasında faydalanılacak 57 tane unsur, yer almaktadır. Bunların içerisinde bitkiler, bitkilerin tohum, çekirdek ve çiçekleri, çeşitli bitkilerden elde edilen yağlar, bazı madenî maddeler ve esanslar mevcuttur. Birtakım ilaçlar hazırlamak için kullanılan bu unsurları özellikle köken açısından yani Türk diline yaptığı zenginlik açısından ele aldığımız zaman şu şekilde bir tasnifle karşı karşıya kalmaktayız:

Türkçe Olanlar: ağac kavunu, buğday, çekirdek, çiçek, kırmızı, kömür, şü boyası, yağ.

Türkçe-Farsça/Farsça-Türkçe: acı bâdem (T.+Far.), bâdem yağı (Far.+T.), dârçın yağı (Far.+T.), frenk üzümü (Far.+T), menekşe yağı (Far.+T.), râziyâne yağı (Far.+T.), türunc yağı (Far.+T.), yâsemîn yağı (Far.+T.).

Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe: kaymak merhemi (T.+Ar), sarı şandal yağı (T.+Ar.+T), sarı şandal (T.+Ar.), ‘anber yağı (Ar.+T.), haţmî yağı (Ar.+T.), ‘ıtrifîl yağı (Ar.+T.), kıaranfil yağı (Ar.+T.), şandal yağı (Ar.+T.), sedef yağı (Ar.+T.).

Diğer Diller ile Türkçe: anîşün yağı (Rum.+T.), lîmün şuyı (Rum.+T.), melîşâ şuyı (Rum.+T.), pelîn tozu (Rum.+T.), vanîlyâ yağı (İt.+T.), portakal yağı (Fr.+T.).

Elde edilen bütün verilerle birlikte ortaya konan bu inceleme hem Türk dilinin zengin söz varlığını ortaya koyma açısından hem de Türk tıbbı ile halk hekimliği arasındaki ilişkiyi açıklama açısından önem taşımaktadır. Günümüzde alternatif tıp olarak bilinen ve bu ad altında uygulanan birçok yöntemin bu tarz edviye eserlerinin çevirileri neticesinde ortaya çıkan yöntemler olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında Türk tıbbının kendi terminolojisini oluşturmada, bu ve benzeri eserlerin etkisinin büyük olduğunu da vurgulamak gerekir. Sonuç itibarıyla bu eserler, dilimizi oldukça zenginleştirmiştir. İçerdiği bilgilerle de tıp alanına önemli katkılar sağlamışlardır.

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça
Çin.	: Çince
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İt.	: İtalyanca
Rum.	: Rumca
T.	: Türkçe
<?	: Kökeni bilinmiyor.

Kaynakça

- Aydın, M. B. ve Murad, S. (2019). *Nizâmü'l-Edviye-Sakızlı İsa Efendi*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi-Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 26.
- Bayat, A. H. (2010). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Bölükbaşı, O. (2004). Türkçe Tıp Eğitimi: Eski Ama Gerçekleşmemiş Bir Hayalin El Birliği İle Yok Edilişi. *STED*, 13(11), 415-416.
- Canpolat, M. ve Önler, Z. (2007). *İshâk bin Murâd, Edviye-i Müfredde*. Ankara: TDK.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*. Ankara: Aydın Yayınları.
- Doğan, Ş. ve Güneş, M. S. (2014). Bir Eski Oğuz Türkçesi Metni: Risâle-i Bevâsîr. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 53-117.
- Erdağı-Doğuer, B. (2016). *Hekim Bereket- Hulâsa*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Gürgendereli, R. (2015). Bir Okçuluk Risâlesi: Kavsnâme. *Turkish Studies*, 10(8), 1313-1324.
- Güven, M. (2012). İslâmî Dönem İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Türk Tıp Bilimi ve Deontoloji Açısından Görüngele 'Perspektifi' Bağlamda Değerlendirilmesi. *Lokman Hekim Journal*, 2(1), 1-10.
- Kültürel, Z. ve Koç, A. (2011). Bir Kürek Kemiği Falı Metni: Risâle-i 'İlm-i Ketf. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6, 131-148.
- Kültürel, Z. ve Koç, A. (2014). Ruhsal Hastalıklara Dair Bir Risâle: Sevdâ-yı Merâkiyye. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30, 217-244.
- Okuyucu, C. (1988). Aşık Paşa'nın Tasavvuf Risâlesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 197-213.
- Paçacıoğlu, B. (2014). *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

- Türkiye Yazma Eserler Kurumu. (2021, 07 Mayıs). *Risale-i-Edviye* (Yer No: 06 Hk 3644/1, DVD No: 1406). El Yazması Eserler Arşivi, İstanbul.
- Yılmaz, F. (2014). Kamer, Burçlar ve Menzillerle İlişkisi Hakkında İki Risâle. *Turkish Studies*, 9(9), 131-143.